

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- СУСПІЛЬНА ДУМКА

✓ *28 років Римському статуту:
чому він потрібен*

- ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

✓ *Чому Україна не зможе провести вибори
одразу після війни*

№ 7 липень 2026

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 7 (146) 2026**

(1 липня – 31 липня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

**Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»**

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
Н. Кушакова-Костицька, пров. наук. співроб. Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuvip.gov.ua

ЗМІСТ

НОВИНИ

КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ.....	5
------------------------------	---

КОНСТИТУЦІЙНІ

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ

ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ.....	11
--------------------------------	----

СУСПІЛЬНА ДУМКА

<i>А. Яковлєв</i> , Українська правда: 28 років Римському статуту: чому він потрібен Україні та чи відповідає на виклики війни	21
<i>В. Якуша</i> , Закон і Бізнес: Здоров'я без гарантій	25
ЦППР: Роман Смалюк розповів про стан судової реформи на шляху України до ЄС у подкасті «Залаштунками перемовин»	27

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ,

ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ,

ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	29
-------------------------------	----

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Кузьменко В.

Постанови Пленуму Верховного Суду про відмову у внесенні конституційного подання: процедурні рішення чи інструмент втручання у суддівську незалежність?	30
--	----

Банчук О.

Українська сага перезавантажень органів влади. Чому заміна людей не завжди гарантує реформу інституцій	36
--	----

Магера А.

Чому Україна не зможе провести вибори одразу після війни.....	40
--	----

Ганущак Ю.

Чому Україна досі живе не за парламентсько- президентською Конституцією	44
--	----

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	48
--------------------------	----

Дорогі співвітчизники! Шановні колеги!

Щиро вітаємо з Днем Української Державності!

Це свято символізує багатовікову історію, міцну культурну спадщину та незламний дух, який живе в кожному з нас.

Бажаємо вам, вашим близьким та усій нашій країні стійкості та міцності – рухатися вперед, попри будь-які виклики. Єдності та згуртованості, адже саме в нашій спільній праці й підтримці полягає головна сила держави. Миру та впевненості у майбутньому, щоб кожна справа робилася під вільним і мирним українським небом.

Нехай Україна процвітає, трансформується та стає дедалі сильнішою, а кожен із нас відчуває гордість за своє коріння та свій внесок у майбутнє держави!

Зі святом! Слава Україні!

7 ФАКТІВ ПРО ДЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Офіційне державне
свято відзначається
щороку 15 липня

Збігається
з Днем Хрещення
Руси-України та
Днем вшанування
державотворця
Київського князя
Володимира Великого

У цей день згадуємо всі етапи
державотворення та
вшановуємо людей, без яких
Україна не стала б
як держава

Запроваджено Указом
Президента України
у День 30-річчя
Незалежності України

Утверджує спадкоємність

1000+

років

історії українського державотворення
від Русі до України

- з IX ст. Русь (Київська держава)
- з XIII ст. Галицько-Волинське князівство
- з XVI ст. Українська козацька держава
- з 1917 р. Українська Народна Республіка
- з 1918 р. Західноукраїнська Народна Республіка
- з 1918 р. Українська Держава
- з 1919 р. Українська Народна Республіка
- з 1939 р. Карпатська Україна
- з 1991 р. Україна

У 2023 році свято перенесли
з 28 на 15 липня, у зв'язку
з тим, що ПЦУ та УГКЦ
перейшли з Юліанського
на Новоюліанський календар

У мирний час є неробочим
днем

Інфографіку створено за даними Українського інституту національної пам'яті,
інших відкритих джерел інформації, «Слово і діло» станом на 15 липня 2026 року

СЛОВО І ДІЛО

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

16 липня 2026 року в Конституційному Суді України відбулася зустріч виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександра Петришина та суддів Конституційного Суду України Олександра Водяннікова, Віктора Кичуна й Олега Первомайського з делегацією Федеративної Республіки Німеччина.

До складу іноземної делегації увійшли Парламентський державний секретар Федерального міністерства юстиції та захисту прав споживачів Федеративної Республіки Німеччина Франк Швабе, Постійна заступниця Посла Федеративної Республіки Німеччина в Україні Катрін Бухгольц, керівниця офісу Державного секретаря Катаріна Ліммер, референтка відділу міжнародного правового співробітництва міністерства юстиції та захисту прав споживачів Федеративної Республіки Німеччина Марлітт Брандес, керівник відділу протоколу Посольства Федеративної Республіки Німеччина в Україні Ніколас Гайден, а також співробітник Німецького фонду міжнародного правового співробітництва (IRZ) Геннадій Рижков.

Вітаючи учасників зустрічі, виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин підкреслив, що багаторічна співпраця з Федеративною Республікою Німеччина, її Урядом та Федеральним Конституційним Судом має особливе значення для розвитку конституційного правосуддя в Україні. Він зазначив, що Федеративна Республіка Німеччина залишається для України надійним партнером, особливо в умовах російської агресії. На етапі вступу України до Європейського Союзу цей професійний діалог і можливість переймати європейський досвід набувають особливого значення, – наголосив Олександр Петришин.

Судді Конституційного Суду України також наголосили на важливості вивчення європейського досвіду та підтримання постійного професійного спілкування з колегами із Федерального Конституційного Суду Німеччини. Було зазначено, що до

Конституційного Суду України починають надходити справи, у яких порушено питання конституційності правового регулювання, сформованого або застосовуваного в умовах воєнного стану. Розгляд таких питань потребує осмислення безпрецедентного для сучасної Європи досвіду функціонування конституційної демократії під час повномасштабної війни.

Судді зауважили, що правові позиції Федерального Конституційного Суду Німеччини мають вагоме значення для розвитку українського конституційного судочинства, а фахові дискусії з німецькими колегами сприяють поглибленню конституційно-правового діалогу та вдосконаленню практики Конституційного Суду України.

Учасники заходу обговорили особливості захисту конституційних прав і свобод людини в період дії воєнного стану, зокрема прав військовослужбовців, а також перспективи вдосконалення інституту конституційної скарги. Окремо було наголошено на необхідності розвитку моделі конституційного судочинства відповідно до європейських стандартів та впровадження найкращих практик держав – членів Європейського Союзу.

Парламентський державний секретар Федерального міністерства юстиції та захисту прав споживачів Франк Швабе подякував українському народові за захист спільних європейських цінностей – демократії та верховенства права. Німецька сторона підтвердила незмінну підтримку України та готовність до подальшого поглиблення міждержавного й міжінституційного партнерства.

За підсумками зустрічі досягнуто домовленості про продовження професійного діалогу та реалізацію спільних ініціатив, спрямованих на посилення інституційної спроможності Конституційного Суду України, удосконалення конституційного судочинства та підтримку євроінтеграційного курсу України (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynе-pravosuddya-v-umovah-viyny-ta-yevrointegraciyi-ukrayinsko-nimeckyy-dialog>). – 2026. – 16.07).*

14 липня 2026 року у Конституційному Суді України відбулася зустріч, що стала черговим кроком у розбудові одного з найбільш змістовних напрямів міжнародної співпраці Конституційного Суду України – діалогу з конституційною юстицією Чеської Республіки. Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин та судді Олександр Водянніков, Віктор Городовенко, Віктор Кичун і Оксана Гришук зустрілися з Надзвичайним і Повноважним Послом Чеської Республіки в Україні Любошем Веселим та Спеціальним представником Головування ОБСЄ – Координатором проєктів в Україні Петром Марешем.

Відкриваючи зустріч, Олександр Петришин нагадав, що співпраця між конституційними судами України та Чехії триває понад чверть століття з 1998 року і за цей час набула характеру системної, змістовної взаємодії. Він відзначив, що правові системи двох держав мають багато спільного, а подібність окремих інституційних і процедурних підходів створює належне підґрунтя для практичного обміну досвідом. Професійний діалог між судами, наголосив він, поглиблює спільне розуміння засадничих цінностей європейської правової цивілізації – людської гідності, свободи, демократії та верховенства права.

Судді Конституційного Суду України поінформували гостей про поточний стан реформ конституційного правосуддя, зокрема про нову процедуру добору кандидатів на суддівські посади в Суді та про критичну важливість своєчасного заповнення вакансій для стабільної роботи Суду. Було підкреслено: навіть в умовах війни Конституційний Суд України не призупиняє виконання своєї місії – захисту конституційних прав і свобод людини та непорушності демократичних засад. Кожне рішення Суду сьогодні має особливу вагу для збереження конституційного ладу та стійкості правової системи держави.

Особливу увагу учасники приділили вимірним наслідкам співпраці між судами. Ключовою подією останнього року стали ознайомчі візити суддів і працівників Секретаріату КСУ до Конституційного Суду

Чеської Республіки в лютому 2026 року, організовані за підтримки Програми підтримки ОБСЄ для України. Ці візити вже дали два конкретні результати.

По-перше, доступ до чеської конституційної юриспруденції став реальністю для українських юристів. Безпосередньо за наслідками обговорень під час візитів Конституційний Суд Чеської Республіки запустив у своїй базі рішень NALUS III-асистента українською мовою. Це суттєво полегшило доступ українських суддів, правників і дослідників до практики чеського органу конституційної юрисдикції – і водночас перетворило чеську судову практику на дієвий інструмент для порівняльно-правового аналізу у власних деліберативних процесах КСУ.

По-друге, чеський досвід має особливе значення для подальшого вдосконалення законодавчих рамок функціонування Конституційного Суду України. Модель дисциплінарного провадження щодо суддів Конституційного Суду Чехії Конституційний Суд України визначив як один із найбільш релевантних орієнтирів для України. Знання, здобуті під час візитів, безпосередньо вплинули на позицію КСУ в дискусії щодо законопроекту про дисциплінарну відповідальність суддів Суду: адаптовану чеську інституційну модель дисциплінарного провадження було представлено під час парламентських обговорень у травні 2026 року як пропозицію до українського законодавчого регулювання.

Ці два приклади учасники зустрічі назвали наочним підтвердженням того, що інституційний діалог між судами вже сьогодні конвертується в конкретні, практично застосовні результати.

Сторони домовилися про подальшу проєктну взаємодію з Програмою підтримки ОБСЄ для України, спрямовану на зміцнення інституційної спроможності Конституційного Суду України, вдосконалення якості підготовки та аргументації його рішень, розвиток комунікаційної політики Суду та подальший поступ України шляхом європейської інтеграції.

Зустріч стала черговим етапом професійного діалогу Конституційного Суду України з Чеською Республікою та ОБСЄ й окреслила орієнтири

подальшої практичної співпраці (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/praktychnyy-dosvid-i-spilni-cinnosti-konstytuciynyy-sud-ukrayiny-poglyblyuye-mizhnarodnu>)). – 2026. – 14.07).

2 липня 2026 року відбувся захід за участі суддів Конституційного Суду України Віктора Городовенка (судді-доповідача у справі) та Галини Юровської в межах проєкту Конституційного Суду України та Національної школи суддів України (НШСУ), започаткованого у 2022 році. Він зібрав широку правничу аудиторію: суддів, адвокатів, прокурорів, представників НШСУ, Науково-консультативної ради КСУ, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти та наймолодших правників із Малої академії наук.

Судді детально ознайомили зі змістом Рішення № 3-р/2026 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Вони навели обґрунтування суб'єкта права на конституційне подання щодо неконституційності оскаржуваних приписів Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-ІХ (далі – Закон), окреслили міжнародні акти, на які Суд посилався в Рішенні, практику Європейського суду з прав людини, а також юридичні позиції, сформульовані у цьому Рішенні та застосовані Судом із попередніх рішень.

Предметом конституційного контролю в цій справі були окремі приписи Закону, якими визначено порядок надання та перенесення невикористаних днів щорічної основної відпустки на післявоєнний період та право роботодавця надавати невикористані дні такої відпустки без збереження заробітної плати.

Суд захистив гарантії конституційного права на відпочинок уразливих категорій працівників, визнавши, зокрема, неконституційним припис другого речення абзацу другої частини першої статті 12 Закону, за яким «за рішенням роботодавця невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження заробітної плати», у тім, що він не забезпечує надання

особам віком до вісімнадцяти років та особам з інвалідністю оплачуваної щорічної основної відпустки, мінімальна тривалість якої більше 24 календарних днів.

Як зазначалося, цим приписом не була гарантована як обов'язкова встановлена на законодавчому рівні оплачувана щорічна основна відпустка, мінімальна тривалість якої перевищує 24 календарних дні: особам віком до 18 років – 31 календарний день, особам з інвалідністю I і II груп – 30 календарних днів, особам з інвалідністю III групи – 26 календарних днів. До того ж у період дії воєнного стану не застосовують заборону не надавати щорічних відпусток повної тривалості протягом робочого року особам віком до вісімнадцяти років.

Зокрема, Суд у рішенні наголосив, що зазначені неповнолітні особи належать до такої вразливої категорії осіб, як діти, яким надання збільшеної тривалості відпочинку вкрай потрібне для всебічного належного розвитку і є конституційним обов'язком держави щодо охорони дитинства. Особи з інвалідністю також потребують збільшеної тривалості відпочинку задля реалізації їхніх прав на працю, здоров'я, реабілітацію нарівні з іншими працівниками.

Судді виклали основні аргументи цього Рішення, зокрема й щодо конституційності приписів про перенесення невикористаних днів відпустки на післявоєнний період та за рішенням роботодавця їх надання без збереження заробітної плати, а також неконституційності абзацу другого пункту 3 розділу «Прикінцеві положення» щодо дії Закону в період воєнного стану та втрати чинності окремих приписів із моменту використання днів відпусток, які були перенесені на післявоєнний період.

Судді проаналізували юридичну природу права на відпочинок, його взаємозв'язок із правом на працю та зазначили, що на конституційному рівні закладено гуманістичну модель праці, засновану на принципі балансу між працею та особистим життям (work-life balance), який є засадничою цінністю сучасного трудового права та основою європейських міжнародних стандартів у сфері праці, зокрема щодо права на відпочинок.

Вони звернули увагу, що право на відпочинок є не лише похідним від права на працю, а й надважливим автономним конституційним правом людини, яке має соціально-економічний характер. Уконституювання права на відпочинок як автономного засадничого права зумовлене визнанням людини найвищою соціальною цінністю та важливою роллю цього права для захисту її здоров'я, наголосили судді.

Судді також зазначили, що держава відповідальна за захист життя і здоров'я людини в усіх сферах суспільного життя, а тому повинна убезпечувати людину від загроз її життю і здоров'ю у сфері праці і зайнятості, піклуючись про його покращення, зокрема шляхом забезпечення права на відпочинок.

Окремо судді зосередили увагу на потребі застосування законодавцем диференційованого підходу до унормування тривалості відпусток не лише для уразливих категорій осіб, а й для інших працівників. Водночас звернули увагу, що таке розрізнення має бути об'єктивно виправданим, зокрема з огляду на стан здоров'я, інтенсивність та умови праці, рівень психоемоційного навантаження, сімейний стан, соціальну вразливість, професійний або службовий статус та інші соціально значущі обставини.

Судді констатували, що обмеження конституційного права на відпочинок, допустиме відповідно до частини другої статті 64 Конституції України, може бути запроваджене лише домірно, із визначенням чітких строків і в період дії воєнного стану держава має забезпечити принаймні мінімальні гарантії відпочинку для відновлення сил працівників, щоб повністю не позбавити їх відпочинку.

Як зазначалося, це Рішення базується на попередніх юридичних позиціях Конституційного Суду України та розвиває офіційну юридичну доктрину Суду з відповідного питання (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/pravo-na-vidpustku-v-umovah-voennogo-stanu-v-konteksti-rishennya-ksu-vid-19-travnja-2026>). – 2026. – 7.07*).

1 липня 2026 року в Конституційному Суді України відбулося Урочисте засідання Науково-

консультативної ради Суду, під час якого було презентовано колективну монографію «Конституція України у вимірі часу: 30 років конституційного розвитку і викликів». Наукову працю підготовлено з нагоди 30-ї річниці ухвалення Конституції України та 30-ї річниці створення Конституційного Суду України.

Видання є результатом наукової рефлексії щодо ролі Конституції України в умовах безпрецедентних викликів ХХІ століття. Колективна наукова праця об'єднала фахові погляди суддів Конституційного Суду України та представників наукової спільноти на ключові етапи, здобутки й виклики українського конституціоналізму.

Участь у презентації взяли виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин, судді Суду Оксана Грищук, Юрій Барабаш, Віктор Кичун, Петро Філюк, керівник Секретаріату Суду Віктор Бесчастний, голова Науково-консультативної ради Суду Олександр Скрипнюк та її вчений секретар Любомир Летнянчин (онлайн). Модератором виступила суддя Конституційного Суду України, голова Постійної комісії з питань наукового забезпечення Суду Оксана Грищук.

Захід відкрив виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин. Він зазначив, що презентація монографії є важливою подією як для Суду, так і для всієї правничої спільноти, а також нагодою для фахового осмислення вже пройденого шляху конституційного розвитку, обговорення сучасних викликів і визначення орієнтирів майбутнього.

Суддя Конституційного Суду України Оксана Грищук підкреслила, що презентація монографії відбувається в межах Конституційного тижня з нагоди 30-ї річниці ухвалення Конституції України. Вона подякувала авторам наукової праці за спільну плідну роботу та наголосила на значенні цього видання не лише як ювілейної наукової праці, а й як вагомого внеску в поглиблення фахового діалогу про цінності Конституції, розвиток українського конституціоналізму та роль Конституційного Суду України в утвердженні верховенства права.

Голова Науково-консультативної ради Суду Олександр Скрипнюк акцентував увагу на тому, що 30-річний ювілей Конституції України відбувається в умовах війни. Презентація монографії, на його переконання, дає можливість ще раз звернутися і до теорії, і до практики реалізації Конституції. Він зауважив, що проблеми, порушені в цій праці, є доленосними для конституційного розвитку України. «Конституційна думка має розвиватися, і обов'язок учених – працювати над її майбутнім», – підкреслив промовець.

На синтезі академічного й інституційного підходів наголосив суддя Конституційного Суду України Юрій Барабаш. За його словами, особливістю монографії є те, що на одних сторінках науковою мовою говорять ті, хто формує конституційну юриспруденцію, а також ті, хто сприяє цьому за допомогою академічних інструментів. Суддя звернув увагу на широку проблематику видання, академічну свободу авторів, поєднання різних наукових позицій та практичних підходів.

Суддя Конституційного Суду України Віктор Кичун зазначив, що звернення суддів до науковців не свідчить про незнання предмету, щодо якого вони звертаються. Це означає, що судді хочуть почути позицію науковців, Суд відкритий до фахового діалогу. Він відзначив важливу роль Науково-консультативної ради Суду, яку було сформовано таким чином, щоб залучити науковців, які мають і практичний, і науковий інтерес до цієї роботи.

Вчений секретар Науково-консультативної ради Суду Любомир Летнянчин підкреслив, що монографія є знаковою роботою з глибоким інтелектуальним рівнем. Він детально зупинився на предметі свого дослідження – тих конституційних цінностях, які, на його переконання, перебувають на поверхні сучасної конституційної дискусії, як-от: свобода, гідність, справедливість і рівність. Окрему увагу було акцентовано на академічній свободі, яка, за словами промовця, отримала ранг офіційної конституційної доктрини.

На тематиці конституційної ясності рішень Конституційного Суду України зосередив увагу суддя Конституційного Суду України Петро

Філюк. «Якими б ґрунтовними не були правові позиції, доктринальні підходи чи бачення, кінцевим продуктом діяльності Суду є рішення – публічний акт, який мають читати, розуміти і виконувати», – наголосив він. Саме тому рішення Суду, на переконання судді, має бути чітким, зрозумілим, логічно простежуваним і таким, що дає відповідь на поставлене конституційне питання.

Фахова дискусія засвідчила, що питання, порушені у виданні, набувають особливого значення в умовах триваючої збройної агресії проти України, коли Конституція постає не лише джерелом права та основою функціонування державних інституцій, а й символом незламності української державності, дороговказом для збереження демократичних цінностей, забезпечення національної стійкості та відновлення справедливого миру.

Видання підготовлено за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України в межах проєкту «Посилення конституційного правосуддя: зміцнення інституційної спроможності Конституційного Суду України для просування гендерної рівності, захисту прав людини та верховенства права» (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://csu.gov.ua/novyna/urochyste-zasidannya-naukovo-konsultatyvnoyi-rady-ksu-z-nagody-30-yi-richnyci-uhvalennya>). – 2026. – 3.07*).

Із нагоди 30-ї річниці Основного Закону України 25 червня цр відбувся урочистий тематичний захід. У ньому взяли участь судді Конституційного Суду України Олександр Водянніков, Віктор Городовенко, Алла Олійник, Олег Первомайський та Галина Юровська, а також менеджерка Проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні» Сюзанна Мнацаканян. До заходу долучилися представники європейських інституцій, судді, прокурори, адвокати, науковці, студенти вищих навчальних закладів та учні Малої академії наук.

Розпочинаючи захід, суддя КСУ Галина Юровська наголосила, що на тлі відкриття першого кластеру щодо вступу України до Європейського Союзу особливого значення

набуває вивчення європейського права, мов та практики європейських судів. Вона також відзначила важливу роль проєкту Ради Європи «Подальша підтримка конституційної юстиції в Україні» у цьому процесі. Галина Юровська підкреслила, що завдяки надійній та постійній підтримці міжнародних партнерів ми відчуваємо, що не залишаємося наодинці в ці тяжкі часи і що ми разом боремося за нашу незалежність та наше європейське майбутнє.

Особливої урочистості заходу додали привітання від представників європейських і міжнародних інституцій. У своїх виступах промовці відзначили глибоку повагу до мужньої боротьби українців за свою державність, свободу, територіальну цілісність і демократичне майбутнє. Вони наголосили, що 30-річчя Основного Закону є визначною віхою, яка доводить: Конституція – це не просто юридичний текст, а жива суспільна угода про цінності свободи, людської гідності та верховенства права.

Особливо підкреслювалося, що Конституцію створюють не лише для простих, а й для складних часів. Вона є опорою держави та суспільства саме тоді, коли вони піддаються найбільшому випробуванню. Її справжнє значення реалізується через щоденну роботу інституцій, у судових рішеннях, у відповідальності державних органів влади, а насамперед – у довірі громадян до того, що держава дотримується верховенства права і служить інтересам людей.

Промовці наголошували на тому, що дотримання норм Конституції та повага до прав людини є підвалиною демократії, невід’ємною умовою для тривалого миру, стабільності та процвітання. Представники Ради Європи та Венеційської Комісії, органів конституційного контролю підтвердили свою непохитну підтримку України на її послідовному шляху до Європейського Союзу.

Своє бачення і слова підтримки українському народові висловили Генеральний директор з прав людини та верховенства права Ради Європи Джанлука Еспозіто, очільниця Центру міжнародного права при Інституті міжнародних відносин у Празі, член Венеційської Комісії

Вероніка Білкова, голова Шостої палати Суду справедливості Європейського Союзу Інета Зіемеле, суддя Конституційного Суду Литовської Республіки Вітаутас Мізарас, керівниця проєктного напрямку щодо України та В’єтнаму Німецького фонду міжнародного правового співробітництва (IRZ) Ангела Шмайнк. Свої вітання також передали у відеозверненні суддя Європейського Суду з прав людини Микола Гнатовський, суддя Верховного Суду Республіки Гамбія Едрісса Фафа М’Бай, Голова Конституційного Суду Словацької Республіки Іван Фіачан, суддя Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці, професорка з публічного права та з гендерних досліджень в Університеті ім. Гумбольдта в Берліні Сюзанна Баєр.

У межах заходу Галина Юровська представила тематичну презентацію, присвячену витокам та етапам становлення українського конституціоналізму. Зокрема, суддя зупинилася на історичних передумовах, охопивши період від «Руської Правди» та Конституції Пилипа Орлика до ухвалення чинного Основного Закону. Вона висвітлила ключові віхи конституційного процесу, починаючи із прийняття Декларації про державних суверенітет від 16 липня 1990 року і до історичної ночі ухвалення Конституції у 1996 році. Окрему увагу промовиця приділила сутнісному змісту Конституції України, зокрема її Преамбулі та Розділу II, який закріплює права, свободи та обов’язки людини і громадянина.

Для студентів та учнів, які брали участь у заході, було проведено інтерактивне тематичне тестування. За його результатами переможцем став студент факультету прокуратури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Дмитро Митчик, який також брав участь у конкурсі на кращу наукову статтю.

На завершення заходу судді КСУ Галина Юровська та Алла Олійник, а також менеджерка Проєкту Ради Європи «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні» Сюзанна Мнацаканян звернулися до присутніх із теплими привітаннями. Суддя Конституційного Суду України Алла Олійник підкреслила, що ми

щиро пишаємося своєю державою та любимо її, а також висловила сподівання на якнайшвидше настання миру, щоб українці могли жити у справжній демократичній і правовій державі. Менеджерка Проекту Ради Європи Сюзанна Мнацаканян, своєю чергою, побажала, щоб Конституція України завжди була міцною основою для демократичного розвитку та справедливого миру, а Конституційний Суд

України – її незалежним і мудрим охоронцем, та подякувала за спільну роботу для утвердження європейських цінностей у нашій країні.

Відеозапис за посиланням: <https://youtu.be/GNoIqfi4Cuk> (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/30-rokiv-konstytuciyyi-ukrayiny-prava-svobody-ta-cinnosti-shcho-formuyut-yevropeyske-maybutnye>). – 2026. – 1.07).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Другий сенат КСУ 21 липня 2026 року на пленарному засіданні розглянув справу та ухвалив Рішення № 9-р(II)/2026 за конституційною скаргою Дудіна Романа Володимировича щодо відповідності Конституції України абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

Суддя-доповідач у цій справі – суддя Конституційного Суду України Василь Лемак.

Конституційний Суд України у цьому Рішенні хоч і визнав абзац п'ятий частини п'ятої статті 182 КПК таким, що відповідає Конституції України, встановив, що судова практика у питанні встановлення розміру застави має «ознаки непослідовності та внутрішніх суперечностей», а тому наголосив на суворій потребі тлумачення та застосування цього припису КПК сумісно з Конституцією України, Європейською конвенцією прав людини, а також практикою Європейського суду з прав людини.

У юридичних позиціях цього Рішення, виходячи з принципу, за яким усі сумніви й припущення мають тлумачитися на користь особи, яку підозрюють чи обвинувачують, Суд запровадив «тест реальної альтернативності застави», зміст якого, зокрема, передбачає, що для запобігання перетворенню застави на завуальований спосіб утримання особи під вартою слідчий суддя, суд, визначаючи розмір застави в судовому рішенні, повинен обґрунтувати фінансову спроможність особи, оцінити її легальні доходи й активи, урахувати

не лише розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а й інші обставини, передбачені КПК, а також наявність осіб, які перебувають на утриманні цієї особи. Крім того, слідчий суддя, суд зобов'язаний ретельно мотивувати розмір застави з посиланням на документи про фінансовий стан особи, обґрунтовувати кожний складник, що формує загальний розмір застави, уникати припущень про матеріальну спроможність особи, зазначати, чому саме такий розмір застави є достатнім для запобігання ризику переховування особи від органів досудового розслідування та суду, ураховувати її соціальні зв'язки (сім'я, інші особисті комунікації), а також зв'язки за кордоном.

З огляду на викладене Конституційний Суд України наголосив, що саме дотримання слідчим суддею, судом наведених юридичних позицій щодо реальної альтернативності застави забезпечує таке застосування абзацу п'ятого частини п'ятої статті 182 Кодексу, яке є сумісним із вимогами частини другої статті 29 Конституції України (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/ksu-u-rishenni-u-spravi-za-konstytuciynoyu-skargoyu-rv-dudina-zaprovadyv-vymogy-realnoyi>). – 2026. – 21.07).

Другий сенат 21 липня 2026 року на пленарному засіданні розглянув справу та ухвалив Рішення № 8-р(II)/2026 за конституційною скаргою Гудиренка Сергія Володимировича щодо відповідності

Конституції України (конституційності) частини третьої статті 307, частин першої, другої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Суддя-доповідач у справі – Олег Первомайський.

Згідно з частиною третьою статті 307 Кодексу «ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора не може бути оскаржена, окрім ухвали про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, скарги на відмову слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, визначених пунктом 91 частини першої статті 284 цього Кодексу, про скасування повідомлення про підозру та відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру».

У статті 309 Кодексу визначено ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, зокрема встановлено перелік ухвал слідчого судді (частина перша), а також, що «під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі пункту 9-1 частини першої статті 284 цього Кодексу, про скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній» (частина друга).

Дослідивши питання, порушені в конституційній скарзі, Суд визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), частину третю статті 307, частини першу, другу статті 309 Кодексу в тім, що вони не визначають права на апеляційне оскарження під час досудового розслідування ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на бездіяльність слідчого чи прокурора,

яка полягає у неперевірці тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 Кодексу.

Частини третьої статті 307, частини першої, другої статті 309 Кодексу, визнані неконституційними в зазначеному аспекті, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/garantiyi-apelyaciynogo-oskarzhennya-dlya-zahystu-maynovyih-prav-na-stadiyi-dosudovogo>). – 2026. – 21.07*).

Другий сенат 15 липня 2026 року на пленарному засіданні розглянув справу та ухвалив Рішення № 7-р(II)/2026 за конституційною скаргою Генієвського Євгена Анатолійовича щодо конституційності абзацу другої частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України.

Суддя-доповідач у справі – Віктор Городовенко.

Відповідно до абзацу другої частини першої статті 616 Кодексу «за результатами розгляду клопотання, передбаченого абзацом першим цієї частини, прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, з клопотанням про скасування цієї особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу».

Заявник зазначає, що абзац другий частини першої статті 616 Кодексу порушує конституційні права обвинуваченого на звернення до суду, ст. 8 КУ, оскарження дій/бездіяльності посадових осіб органів прокуратури в суді, що зазначено в ст. 55 КУ, основні засади судочинства, зокрема, рівність усіх учасників судового процесу та змагальність сторін, які задекларовані в ст. 129 КУ.

Досліджуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України наголосив, що право на свободу та особисту

недоторканність є фундаментальною конституційною цінністю, природним правом людини й невіддільним складником її гідності та автономії; зміст цього права взаємопов'язаний із пріоритетом людської гідності, принципом верховенства права (правовладдя).

Конституційний Суд України зазначив, що триваюча широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила об'єктивну потребу у відповідних змінах національного правового регулювання, зокрема у сфері кримінального процесу, у спосіб запровадження нових юридичних інститутів і процесуальних механізмів, не притаманних ні національному правопорядку, ні усталеним міжнародним стандартам, які формувалися в мирний час. Такі зміни мають визначені Конституцією України межі. Законодавець не має права змінювати конституційно визначений порядок застосування заходів кримінального процесуального примусу, роль суду в ньому та функціональне розмежування процесуальних повноважень його учасників у спосіб, що призводить до спотворення їх конституційної сутності, навіть в умовах збройної агресії. Запровадження спеціальних процесуальних механізмів у сфері кримінального провадження, зумовлених об'єктивними потребами держави, зокрема пов'язаними із забезпеченням її обороноздатності, не допускається, якщо воно призводить до формування механізмів здійснення завдань кримінального процесу, що виходять за межі конституційної моделі правосуддя або нівелюють конституційні гарантії прав людини та принцип верховенства права (правовладдя).

Конституційний Суд України наголосив, що в конституційному правопорядку України суд є єдиним органом, уповноваженим здійснювати контроль за законністю втручання у право особи на свободу та особисту недоторканність. Будь-які інші форми контролю не можна розглядати як еквівалент судового контролю в розумінні статті 29 Конституції України. Приписи статей 29, 55, частин першої, другої, третьої статті 124, частини першої статті 127 Конституції України, зокрема в аспекті пункту 4 статті 5 Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод 1950 року та практики Європейського суду з прав людини щодо його застосування, у жодному разі не можна тлумачити як такі, що допускають заміну судового контролю за втручанням у право особи на свободу та особисту недоторканність контролем з боку прокурора чи іншої посадової особи навіть у разі запровадження спеціального механізму звільнення особи з-під варти. Це також унеможливило покладення на органи чи посадових осіб, які не є судами та діють як сторони змагального кримінального провадження, повноважень, реалізація яких фактично зумовлює або блокує доступ підозрюваного, обвинуваченого до суду з питання, що стосується його свободи.

Оцінюючи оспорюване законодавче регулювання, Конституційний Суд України звернув увагу, що хоча процедура розгляду слідчим суддею, судом клопотання прокурора, поданого в порядку, визначеному абзацом другим частини першої статті 616 Кодексу, формально не змінюється, механізм звернення до суду саме прокурора, а не сторони захисту зумовлює зміну його процесуальної ролі. У такому випадку прокурор, підтримуючи перед судом клопотання, із яким він сам звернувся, фактично виступає не як сторона обвинувачення, а як суб'єкт, заінтересований у його задоволенні, що за процесуальною природою нетипово для сторони обвинувачення, а характерно для сторони захисту. Оскільки залучення іншого прокурора для участі в розгляді такого клопотання закон не передбачає, це зумовлює потребу для слідчого судді, суду самостійно виявляти та оцінювати обставини, які можуть перешкоджати задоволенню клопотання. За таких умов суд фактично змушений виконувати функцію опонента сторони захисту, що призводить до зміщення процесуального балансу та в певному розумінні означає перебирання судом на себе функцій сторони обвинувачення.

Конституційний Суд України також виснував, що основні засади судочинства, визначені частиною другою статті 129 Конституції України, хоча формально й спрямовані на здійснення судом правосуддя,

за своїм змістом і призначенням не обмежені стадією безпосереднього судового розгляду справи. Ці засади мають нормативний вплив на формування законодавцем процесуальних механізмів доступу до суду, а законодавче регулювання не може встановлювати таких процедурних умов, які унеможливають або істотно ускладнюють реалізацію зазначених основних засад судочинства через обмеження доступу особи до суду. Отже, визначаючи порядок ініціювання судового контролю, законодавець зобов'язаний забезпечити, щоб відповідні процесуальні умови не нівелювали змісту основних засад судочинства та не перешкоджали їх повноцінній реалізації як під час здійснення правосуддя, так і на етапі звернення до суду. Наділення прокурора, який виконує функцію обвинувачення, процесуальними повноваженнями, реалізація яких узалежнює від волі прокурора можливість судового розгляду по суті клопотання підозрюваного, обвинуваченого про звільнення з-під варти для продовження та/або проходження військової служби, а також повноваженнями, властивими стороні захисту, не узгоджується з конституційним призначенням прокуратури, визначеним статтею 1311 Конституції України, унаслідок чого також виникає ризик змішування процесуальних функцій сторін та суду, що, своєю чергою, може негативно впливати на дотримання таких основних засад судочинства, як змагальність сторін і рівність учасників судового процесу перед законом і судом, а також ставити під сумнів неупередженість суду та впливати на реалізацію права особи на судовий захист.

Конституційний Суд України зазначив, встановлений в абзаці другому частини першої статті 616 Кодексу у взаємозв'язку з абзацом першим цієї частини статті 616 Кодексу процесуальний механізм, за яким можливість судового розгляду питання про скасування підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби поставлено в залежність від ініціативи прокурора, істотно обмежує реальний та ефективний доступ підозрюваного,

обвинуваченого до судового контролю за подальшим позбавленням свободи і цим допускає втручання у зміст прав, гарантованих статтями 29, 55 та 63 Конституції України у їх взаємозв'язку з пунктами 1, 3, 5 частини другої статті 129 Конституції України.

При цьому втручання у сферу конституційних прав і свобод навіть за наявності правомірної мети має відповідати принципу домірності – складникові принципу верховенства права (правовладдя), закріпленого у статті 8 Конституції України, та іншим установленим Конституцією України критеріям допустимості обмежень права особи на свободу й особисту недоторканність, права на судовий захист та права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист, що гарантовані статтями 29, 55, частиною другою статті 63 Конституції України, у їх взаємозв'язку з основними засадами судочинства, закріпленими пунктами 1, 3, 5 частини другої статті 129 Конституції України.

Розвиваючи свої юридичні позиції, Конституційний Суд України виснував, що право підозрюваного, обвинуваченого на доступ до суду щодо скасування запобіжного заходу не може бути обумовлене попереднім погодженням з боку сторони обвинувачення, оскільки інакше судовий захист утрачає свою конституційну сутність.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорюваний припис Кодексу фактично унеможливує безпосереднє результативне звернення сторони захисту до слідчого судді, суду з відповідним клопотанням. Унаслідок цього слідчий суддя, суд за ініціативою особи, права якої зазнають найбільш інтенсивного втручання з боку держави, позбавлений можливості здійснювати судовий контроль у відповідному питанні, якщо не буде на це згоди прокурора, що є несумісним із засадою верховенства права та з конституційною моделлю правосуддя, у якій суд є незалежним арбітром, а не процесуальним інструментом реалізації дискреції сторони обвинувачення.

На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац другого частини першої статті 616 Кодексу

у взаємозв'язку з абзацом першим частини першої статті 616 Кодексу є таким, що унеможливує розгляд слідчим суддею, судом клопотання підозрюваного, обвинуваченого про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби без згоди на це прокурора, а отже, суперечить частині першій статті 8, частинам першій, другій, п'ятій статті 29, частині першій статті 55, частині другій статті 63, статті 64, пунктам 1, 3, 5 частини другої статті 129 Конституції України.

За результатами розгляду справи Конституційний Суд України визнав абзац другий частини першої статті 616 Кримінального процесуального кодексу України таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

Водночас, реалізуючи повноваження, визначене частиною другою статті 152 Конституції України, Конституційний Суд України відтермінував втрату чинності цим приписом на шість місяців із дня ухвалення Рішення та звернув увагу, що до спливу цього строку припис залишається чинним та підлягає застосуванню (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/pravo-na-sudovyy-zahyst-u-pytannyah-skasuvannya-zapobizhnogo-zahodu-dlya-prohodzhennya>). – 2026. – 15.07*).

Другий сенат 15 липня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Дузенка Костянтина Анатолійовича.

Як зазначив суддя-доповідач у справі Олег Первомайський, заявник звернувся до Конституційного Суду України із клопотанням перевірити на відповідність частинам першій, другій статті 8, статті 22, частині першій статті 24, частині першій статті 55, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України підпункти «а», «в» пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – Кодекс).

Підпунктами «а», «в» пункту 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу визначено, що не

підлягають касаційному оскарженню судові рішення у справах незначної складності та інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження (крім справ, які відповідно до Кодексу розглядаються за правилами загального позовного провадження), крім випадків, якщо: «а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики»; «в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу».

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке. Верховний Суд ухвалою від 9 березня 2026 року відмовив Дузенку К.А. у відкритті провадження за його касаційною скаргою на рішення Запорізького окружного адміністративного суду від 19 серпня 2025 року та постанову Третього апеляційного адміністративного суду від 8 січня 2026 року у справі за позовом Дузенка К. А. до Комунарського районного територіального центру комплектування та соціальної підтримки м. Запоріжжя про визнання протиправною бездіяльності, зобов'язання вчинити дії.

Верховний Суд мотивував відмову тим, що «заявник» не надав будь-яких доказів на підтвердження обставин, визначених пунктом 2 частини п'ятої статті 328 Кодексу.

На думку суб'єкта права на конституційну скаргу, оспорювані приписи Кодексу, застосовані в остаточному судовому рішенні в його справі, порушують право на судовий захист та не забезпечують «достатнього рівня правової визначеності для реалізації права, гарантованого частиною першою статті 55 Конституції України».

Дослідивши матеріали справи, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-za-konstytuciynou-skargoyu-kostyantyna-duzenka>). – 2026. – 15.07*).

9 липня 2026 року відбулася тематична онлайн-лекція, присвячена Рішенню Конституційного Суду України від 11

грудня 2025 року щодо адміністративної відповідальності за порушення у сфері безпеки на автомобільному транспорті.

Спікеркою заходу виступила суддя Конституційного Суду України Галина Юровська. Суддя-доповідач у цій справі – Олександр Петришин.

Участь у лекції взяли представники Національної школи суддів України, судді, прокурори, адвокати, науковці, викладачі, аспіранти, студенти правничих факультетів та наймолодші дослідники – учні Малої академії наук.

Суддя Галина Юровська ознайомила слухачів зі змістом Рішення, аргументами суб'єктів права на конституційну скаргу, висвітлила юридичні позиції органів конституційної юрисдикції інших держав, на які Суд посилався у цьому рішенні, практику Європейського суду з прав людини у справі «Краєва проти України», а також міжнародні й національні акти, зокрема, що регулюють питання автоматичної фіксації правопорушень у сфері безпеки на автомобільному транспорті. Окрему увагу було приділено механізму притягнення до адміністративної відповідальності згідно з Кодексом про адміністративні правопорушення (КУпАП) та окреслила юридичні позиції Конституційного Суду України.

Як зазначила доповідачка, Перший сенат КСУ розглянув скарги трьох громадян (В. Гасяка, С. Диняка, В. Маклашевського), які оспорювали окремі приписи КУпАП, зокрема статті 14-3 та 132-1. Відповідно до цих норм відповідальність за правопорушення у сфері безпеки на автомобільному транспорті, зафіксовані в автоматичному режимі, несе власник транспортного засобу або його належний користувач. Адміністративна відповідальність у вигляді штрафу передбачена за перевищення визначених законодавством габаритно-вагових норм під час руху великогабаритними і великоваговими транспортними засобами автомобільними дорогами, вулицями або залізничними переїздами.

Заявники стверджували, що притягнення до відповідальності власника транспортного засобу, а не особи, яка безпосередньо керувала

ним, порушує принципи індивідуалізації юридичної відповідальності та презумпції невинуватості, а штрафи за перевищення габаритно-вагових норм є несправедливими, непропорційними та надмірно високими.

Дослідивши питання, порушені в конституційних скаргах, Суд визнав конституційними частину першу статті 14-3 та частину другу статті 132-1 КУпАП.

Серед ключових висновків Суду, зазначила суддя, є те, що запроваджений механізм дає змогу ідентифікувати транспортний засіб, що перебуває в русі на визначеній ділянці автомобільної дороги й перевищує допустимі норми габаритно-вагового контролю, та встановити, якій особі він належить.

У частині першій статті 14-3 КУпАП закладено презумпцію факту, за якою відповідальну особу на момент правопорушення *prima facie* (на перший погляд) вважають такою, що керувала транспортним засобом. Таке унормування є виправданим з огляду на шкоду, якої можуть завдати транспортні засоби, допущені до руху з перевищенням норм габаритно-вагового контролю. Водночас така презумпція може бути спростована відповідальною особою у визначеному законом порядку.

Суддя також наголосила на обов'язку власників транспортних засобів та уповноважених ними осіб дотримуватися визначених законодавством габаритно-вагових обмежень. «Експлуатація транспортних засобів не повинна завдавати шкоди іншим учасникам дорожнього руху, суспільству та державі», – ідеться в Рішенні Суду.

Належне функціонування транспортної інфраструктури є однією з головних умов її ефективного та безпечного використання. Суд звернув увагу, що штрафи за перевищення габаритно-вагових норм, окрім покарання, мають превентивну мету: спрямовану запобігти руйнуванню транспортної інфраструктури та робити економічно не вигідними перевезення вантажів із порушенням установлених обмежень.

Визначений законодавством механізм притягнення особи до адміністративної відповідальності забезпечує належний баланс

між потребою в запобіганні правопорушенням у цій сфері та забезпеченням прав і свобод людини, є домірним засобом превентивного контролю, має легітимну мету та узгоджується з міжнародними стандартами.

Суд у Рішенні зауважує, що наразі створено належні правові можливості для власників транспортних засобів уносити інформацію про фактичних водіїв до Єдиного державного реєстру транспортних засобів, зокрема через територіальні органи з надання сервісних послуг Міністерства внутрішніх справ України, електронний кабінет водія, портал «Дія».

Отже, цим Рішенням Суд підтвердив конституційність законодавчого механізму, за яким відповідальність за автоматично зафіксовані порушення у сфері безпеки на автомобільному транспорті несе власник транспортного засобу або його належний користувач. Суд також наголосив, що власники транспортних засобів або уповноважені ними особи зобов'язані добросовісно й неухильно дотримуватись установлених законодавством правил та обмежень щодо габаритно-вагових норм транспортних засобів.

Суддя Галина Юровська також звернула увагу що до цього Рішення є окремі думки суддів Конституційного Суду України Алли Олійник і Петра Філюка, які розміщені на офіційному вебсайті Конституційного Суду України.

Детальніше – у відеоматеріалі за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=IPj9Wv6e9a0> (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/avtomatychna-fiksaciya-porushen-ta-vidpovidalnist-vlasnyka-transportnogo-zasobu-analiz>). – 2026. – 9.07).

Другий сенат Конституційного Суду України 8 липня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав об'єднану в одне конституційне провадження справу за конституційними скаргами Товариства з обмеженою відповідальністю «Промгаз Сіті», Товариства з обмеженою відповідальністю «Львівенергозбут» та Товариства з обмеженою

відповідальністю «УКР ГАЗ РЕСУРС» щодо конституційності пункту 2 частини п'ятої статті 41 Закону України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922–VIII зі змінами (далі – Закон).

Оспорюваними приписами Закону визначено, що істотні умови договору про закупівлю не можуть змінюватися після його підписання до виконання зобов'язань сторонами в повному обсязі, крім випадків, зокрема «збільшення ціни за одиницю товару до 10 відсотків пропорційно збільшенню ціни такого товару на ринку у разі коливання ціни такого товару на ринку за умови, що така зміна не призведе до збільшення суми, визначеної в договорі про закупівлю, – не частіше ніж один раз на 90 днів з моменту підписання договору про закупівлю/внесення змін до такого договору щодо збільшення ціни за одиницю товару. Обмеження щодо строків зміни ціни за одиницю товару не застосовується у випадках зміни умов договору про закупівлю бензину та дизельного пального, природного газу та електричної енергії».

Судді-доповідачі у цій справі Віктор Городовенко та Галина Юровська поінформували про зміст конституційних скарг, перебіг розгляду відповідних справ у судах системи судоустрою та обґрунтування заявників.

Позиція ТОВ «Промгаз Сіті»

Як зазначив суддя-доповідач Віктор Городовенко, ТОВ «Промгаз Сіті» у конституційні скаргі вказує, що пункт 2 частини п'ятої статті 41 Закону «у його фактичному нормативному значенні формує таку модель правового регулювання, за якої правомірна господарська діяльність може бути поставлена під сумнів із зворотною дією в часі, економічний результат такої діяльності – примусово вилучений, а суб'єкт господарювання позбавлений можливості передбачити такі наслідки або уникнути їх. За таких умов право власності та свобода підприємницької діяльності втрачають свій реальний зміст і набувають формального характеру, що свідчить про несумісність

оспорюваного положення із конституційною моделлю правовладдя та виключає можливість його застосування у спосіб, який відповідав би Конституції України».

Заявник вважає, що застосування оспорюваного припису призводить до порушення прав на підприємницьку діяльність «у частині забезпечення реальної можливості її здійснення на засадах економічної самостійності»; права власності «у частині вільного розпорядження майном та контролю над економічними наслідками його використання», а також «гарантії рівності суб'єктів прав власності перед законом <...> у частині забезпечення рівних умов реалізації майнових прав». Обґрунтовуючи свою позицію, ТОВ «Промгаз Сіті» зазначає, що пункт 2 частини п'ятої статті 41 Закону, зокрема, не відповідає «вимогам принципу верховенства права <...>, оскільки не забезпечує належного рівня юридичної визначеності, допускає формування змісту правового регулювання поза межами закону, спричиняє не виправдане розширення дискреції правозастосовних органів та створює умови для свавільного втручання у сферу майнових прав суб'єктів господарювання».

Позиції ТОВ «Львівенергозбут» та «УКР ГАЗ РЕСУРС»

Суддя-доповідач Галина Юровська зазначила, що на думку ТОВ «Львівенергозбут», «ліміт на збільшення ціни у публічних закупівлях може призвести до неможливості виконання добросовісними постачальниками договорів про закупівлю, неможливості вчасного розрахунку за куповану електроенергію на ринку електроенергії, стягнення штрафів, пені, інфляційних, 3% річних за несвоєчасну оплату за електроенергію на ринку, за несвоєчасну оплату послуг НЕК «Укренерго» з передачі електричної енергії, застосування споживачами – бюджетними установами санкцій до постачальників, передбачених договорами про закупівлю електроенергії за порушення постачальниками зобов'язань за договорами. А відтак, наявність такого обмеження може призвести до банкрутства багатьох

добросовісних постачальників, що знищує підприємство у сфері постачання електричної енергії».

У ТОВ «УКР ГАЗ РЕСУРС» наголошують, що оспорювані приписи Закону, застосовані в остаточному судовому рішенні, свідчать про трансформацію закупівельних спорів та господарських відносин у сферу кримінального переслідування саме через невизначеність законодавчої моделі регулювання зміни істотних умов договору.

Суддя також повідомила, що на розгляді Суду перебуває ще одна справа, в якій предметом конституційного контролю є ті самі приписи Закону, тому питання щодо подальшого об'єднання цих конституційних проваджень буде розглянуто Судом додатково.

Галина Юровська зазначила, що наразі надіслано запити до органів державної влади і наукових установ щодо питань, порушених у конституційних скаргах. Про зміст висловлених позицій суддів буде поінформовано під час закритої частини пленарного засідання.

Дослідивши матеріали справи, Другий сенат перейшов до закритої частини пленарного засідання.

Участь у пленарному засіданні взяли постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін, уповноважені особи, які діють від імені суб'єктів права на конституційні скарги – директор Товариства з обмеженою відповідальністю «ПРОМГАЗ СІТІ» Леонід Невструєв, заступник начальника юридичного відділу Товариства з обмеженою відповідальністю «Львівенергозбут», адвокат Володимир Борис, директор Товариства з обмеженою відповідальністю «УКР ГАЗ РЕСУРС» Віктор Денисович, адвокат цього Товариства Олесь Серебряник та інші громадяни (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-shchodo-obmezhen-na-zminu-ciny-v-dogovorah-pro-publichni-zakupivli>). – 2026. – 9.07).*

Другий сенат Конституційного Суду України 8 липня 2026 року на відкритій

частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Петренко Любові Борисівни.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Олександр Водяніков виклав зміст конституційної скарги, обґрунтування заявниці та підстави для відкриття конституційного провадження у справі.

Суддя зазначив, що заявниця звернулася до Конституційного Суду України із клопотанням перевірити на конституційність окремі приписи Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» від 20 вересня 2019 року № 132–ІХ (далі – Закон). У цій справі колегія суддів Суду відкрила конституційне провадження в частині вимог заявниці. Отже, предметом конституційного контролю у цій справі є абзац другий, підпункти 3, 4 пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону.

Оспорюваними приписами встановлено, що протягом 2020 року замовники будівництва на земельній ділянці у населеному пункті перераховують до відповідного місцевого бюджету кошти для створення і розвитку інфраструктури населеного пункту (далі – пайова участь) у визначеному розмірі та порядку:

замовник будівництва зобов'язаний протягом 10 робочих днів після початку будівництва об'єкта звернутися до відповідного органу місцевого самоврядування із заявою про визначення розміру пайової участі щодо об'єкта будівництва, до якої додаються документи, які підтверджують вартість будівництва об'єкта. Орган місцевого самоврядування протягом 15 робочих днів з дня отримання зазначених документів надає замовнику будівництва розрахунок пайової участі щодо об'єкта будівництва;

пайова участь сплачується виключно грошовими коштами до прийняття відповідного об'єкта будівництва в експлуатацію.

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається, що заявниця є власницею земельної ділянки в місті Києві,

на якій вона побудувала індивідуальний (садибний) житловий будинок.

Із 1 січня 2020 року набрав чинності підпункт 3 пункту 13 розділу I Закону, яким було виключено статтю 40 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року, яка установлювала пайову участь забудовників у розвитку інфраструктури населеного пункту.

Повідомлення про початок виконання будівельних робіт заявниця подала 15 червня 2020 року, а декларацію про готовність до експлуатації будинку Департамент з питань державного архітектурно-будівельного контролю міста Києва виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) зареєстрував 13 липня 2020 року. На дату прийняття будинку в експлуатацію заявниця не уклала договору про пайову участь у розвитку інфраструктури міста Києва.

У 2023 році Департамент економіки та інвестицій виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) (далі – Департамент економіки та інвестицій) звернувся до суду з позовом до Петренко Л. Б. про стягнення безпідставно збережених коштів пайової участі в сумі 1 409 024,34 грн для створення та розвитку соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури міста Києва.

Деснянський районний суд міста Києва позов задовольнив частково та стягнув із заявниці як безпідставно збережені грошові кошти в сумі 223 866,87 грн на бюджетний рахунок бюджетного розвитку спеціального фонду міського бюджету. Київський апеляційний суд рішення суду першої інстанції залишив без зміни.

У 2025 році Департамент економіки та інвестицій звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій просив скасувати зазначені судові рішення та ухвалити нове, яким позов задовольнити у повному обсязі. Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду касаційну скаргу залишив без задоволення, а судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій – без зміни.

Заявниця твердить, що оспорювані приписи Закону, якими встановлено «порядок та розміри сплати пайової участі у 2020 році без укладення відповідного договору з органом місцевого самоврядування», суперечать основоположним засадам конституційного ладу в Україні, порушують гарантовані Конституцією права особи, передбачені статтями 7, 8, 13, 19 та 58 Конституції України. На її переконання, «норма, яка де-факто зобов'язує особу сплачувати кошти за умов, що були скасовані законодавством, без наявності прямої і чинної правової підстави, суперечить не лише статтям 13, 42 і 57 Конституції України, але й загальній філософії взаємовідносин держави та бізнесу в умовах демократичної правової держави».

Суддя-доповідач також поінформував, що направив листи-запити до органів державної влади, наукових установ та організацій щодо питань, порушених у конституційній скарзі.

Суд дослідив матеріали справи та перейшов до закритої частини пленарного засідання.

Участь у пленарному засіданні взяли уповноважена особа, яка діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу, адвокат Ганна Нікітіна-Дудікова та постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-shchodo-obovyazkovosti-splaty-do-miscevogo-byudzhetu-zatovnykom>)*). – 2026. – 8.07).

Другий сенат Конституційного Суду України 1 липня 2026 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Куляса Аркадія Васильовича.

Заявник просить перевірити на конституційність частину четверту статті 424 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс), згідно з якою «ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають».

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Олег Первомайський виклав зміст конституційної скарги та підстави для відкриття конституційного провадження у справі.

Суддя-доповідач повідомив, що Ухвалою слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області від 11 лютого 2020 року, залишеною без змін ухвалою Вінницького апеляційного суду, відмовлено у задоволенні скарги Куляса А.В. на постанову старшого слідчого СВ Вінницького РВП ГУНП у Вінницькій області про закриття кримінального провадження.

Куляс А.В. звернувся до суду із заявою про перегляд за нововиявленими обставинами судового рішення, що набрало законної сили, – ухвали слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області від 11 лютого 2020 року, із зазначенням відповідного обґрунтування та посиленням на обставини, що, на його думку, підтверджують наявність нововиявлених обставин.

Слідчий суддя Вінницького міського суду Вінницької області розглянув заяву Куляса А. В. та ухвалою від 24 вересня 2025 року залишив її без задоволення, вказавши про відсутність у ній обставин, які в розумінні кримінального процесуального законодавства вважаються нововиявленими.

Вінницький апеляційний суд апеляційну скаргу заявника залишив без задоволення, а ухвалу слідчого судді від 24 вересня 2025 року – без зміни. В ухвалі апеляційної інстанції зазначено, що вона набирає законної сили з моменту її проголошення та касаційному оскарженню не підлягає.

На думку автора клопотання, частина четверта статті 424 Кодексу обмежує його право на оскарження в касаційному порядку ухвали слідчого судді за результатами оскарження постанови слідчого про закриття кримінального провадження та ухвали апеляційного суду за результатами перегляду такої ухвали. Заявник твердить про порушення його права на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України, а також вказує на те, що оспорюваний припис Кодексу суперечить низці інших норм Основного Закону України.

Суддя-доповідач також поінформував, що з метою забезпечення повного й об'єктивного розгляду справи ним направлено низку листів-запитів, зокрема, до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Дослідивши матеріали справи, Другий сенат перейшов до закритої частини пленарного засідання.

Участь у пленарному засіданні взяв суб'єкт права на конституційну скаргу Аркадій Куляс (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadav-spravu-shchodo-konstytuciynosti-obmezheniya-kasaciynogo-oskarzhennya-uhval>)*). – 2026. – 1.07).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

А. Яковлєв, Українська правда: 28 років Римському статуту: чому він потрібен Україні та чи відповідає на виклики війни

28 років тому був ухвалений Римський статут – документ, який заклав основу діяльності Міжнародного кримінального суду. Україна ратифікувала його 21 серпня 2024 року, а з 1 січня 2025-го він набрав чинності. Уже 9 жовтня 2024 року Верховна Рада ухвалила імплементаційний закон, який має привести українське законодавство у відповідність до його положень. Водночас процес імплементації триває досі.

Мені здається важливим пояснювати цю тему не лише крізь призму змін до Кримінального кодексу. Імплементація Римського статуту – частина значно довшого процесу розвитку міжнародного кримінального права, яке нерідко критикують за повільність і недостатню дієвість. Однак міжнародне кримінальне право не працює як швидкий механізм реагування на порушення законів і звичаїв війни. Воно формує єдині правила, спільну мову і критерії відповідальності. Міжнародне гуманітарне право можна, на мій погляд, з оговорками порівняти зі зводом законів, викладених у Біблії: всі розуміють і визнають, що є заповіді (закони), однак суд за їх порушення буде не одразу.

Від «права на війну» до правил війни

Тривалий час в історії людства існувало уявлення про право на війну. Сильні держави

могли починати війни, а право зосереджувалося на тому, як саме їх вести. У міжнародному праві для цього існує розрізнення між *jus ad bellum* (допустимість застосування сили) і *jus in bello* (правила поведінки під час війни).

Ідея постійного Міжнародного кримінального суду виникла задовго до Рима. У 1872 році один із засновників Міжнародного комітету Червоного Хреста Гюстав Муаньє запропонував створити суд, який би розглядав справи щодо порушення Женевської конвенції. Вже після Першої світової війни були нові спроби, які, втім, не завершилися створенням постійної установи. Однак Нюрнберзький і Токійський трибунали після Другої світової довели: за міжнародні злочини можуть відповідати не абстрактні держави, а конкретні керівники, командири й виконавці.

Важливо, що після створення ООН і прийняття його статуту підхід до війни змінився: її більше не могли розглядати як засіб ведення політики. Адже незаконний початок війни є порушенням міжнародного права і є злочином агресії.

У 1948 році Генеральна Асамблея ООН повернулася до створення постійного Міжнародного кримінального суду, але холодна війна зупинила процес. Вкотре за його створення взялися лише у 1989 році за

ініціативою Тринідаду і Тобаго, яку просував прем'єр-міністр Артур Робінсон. Згодом комісія міжнародного права підготувала проєкт статуту у 1994 році. А 17 липня 1998 року на дипломатичній конференції в Римі його підтримали 120 держав, лише 7 проголосували проти, а 21 країна утрималася. Врешт-решт Римський статут набрав чинності 1 липня 2002 року. Тож від ідеї до реалізації минуло близько 130 років.

Навіть під час війни продовжують діяти правила. Вони не виправдовують війну, а обмежують насильство і визначають мінімальний рівень захисту для тих, хто не бере участі у бойових діях. Саме для цього існує Міжнародне гуманітарне право, під захистом якого цивільне населення, військовополонені, поранені й ті, хто більше не бере участі у бойових діях (*hors de combat*).

Правила ведення війни формувалися поступово. Вони містяться у Гаазьких положеннях, Женевських конвенціях 1949 року, додаткових протоколах до них, а також у звичаєвому Міжнародному гуманітарному праві (МГП). У цих документах тривалий час існували правила, порушення яких вважалися воєнним злочином. Втім, єдиного каталогу цих злочинів не було. На практиці це ускладнювало роботу, адже потрібно було не лише встановити факти порушень, а й правильно визначити, які з них є воєнними злочинами.

Римський статут вирішив цю проблему – у ньому зібрали низку існуючих правил та виклали зрозумілий каталог міжнародних злочинів. Для воєнних злочинів таким каталогом є стаття 8 Римського статуту. Саме тому навіть до ратифікації Україною Римського статуту на нього й орієнтувалися юристи, слідчі, прокурори і суди.

До Римського статуту національні моделі справді були нерівномірними. Злочин агресії переважно спирався на Нюрнберзький досвід і рідко мав придатну національну конструкцію. Геноцид держави часто криміналізували через Конвенцію 1948 року. Воєнні злочини були розпорошені між загальними кримінальними нормами і прямими посиланнями на міжнародне право. Окремого складу злочинів

проти людяності у багатьох кодексах взагалі не існувало. Римський статут узагальнив і систематизував підходи, які до того вже існували в міжнародному праві.

Хто є в системі Римського статуту, а хто – поза нею

Станом на 2026 рік учасниками Римського статуту є 125 держав, серед яких усі члени Європейського Союзу, а також Канада, Велика Британія, Австралія, Японія, Республіка Корея, більшість держав Латинської Америки і частина африканських держав. Поза системою залишаються, зокрема, США, Китай, Індія, Росія, Ізраїль і Туреччина.

Для демократичних держав участь у цій системі важлива не тому, що вони не довіряють власним судам. МКС не замінює національне правосуддя, а втручається тоді, коли держава не бажає або не здатна провести належне розслідування.

США, Росія та Ізраїль свого часу підписали статут, але згодом заявили, що не хочуть бути учасниками. Бурунді та Філіппіни вийшли зі статуту. Цьогоріч про вихід повідомили Буркіна-Фасо, Малі та Нігер, однак ці рішення набудуть чинності у 2027-му.

Росія підписала Римський статут у 2000 році, але не ратифікувала його, а у 2016-му повідомила ООН, що не хоче бути державою-учасницею. Тож Росія не взяла договірної обов'язку співпрацювати з судом, виконувати його запити, передавати підозрюваних і будувати внутрішні процедури співпраці. У політичному контексті це рішення ухвалили аби не допустити незалежного зовнішнього контролю за діями військово-політичного керівництва.

Як притягнути росіян до відповідальності, якщо РФ не ратифікувала статут

Те, що Росія не є учасницею Римського статуту, не означає, що її громадяни недосяжні для правосуддя. МКС має право розслідувати геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини, вчинені на території України, незалежно від громадянства підозрюваних. Юрисдикція МКС визначається місцем вчинення злочину, а

не громадянством підсудного. Такий принцип діє і в національному праві: іноземець, що скоїв злочин в Україні, несе відповідальність за Кримінальним кодексом України, і для цього не потрібна згода держави його громадянства.

Україна визнала юрисдикцію МКС, подавши дві заяви відповідно до статті 12(3) Римського статуту. А з 1 січня 2025-го стала повноправною державою-учасницею. Тому всі воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені на території України з 20 лютого 2014 року, підпадають під юрисдикцію МКС незалежно від громадянства виконавців і без згоди Росії. Практичним підтвердженням цього стали ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової у справі про депортацію українських дітей, а згодом – і представників вищого військового командування Росії.

Однак щодо злочину агресії діють інші правила. Стаття 15 bis Римського статуту не дозволяє МКС вести юрисдикцію щодо громадян держави, що не є учасницею статуту, якщо справу не передала Рада Безпеки ООН. Але у випадку Росії такий механізм не працює, адже вона, як постійний член Радбезу, може заблокувати рішення своїм вето. Саме тому створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії є критично важливим.

Що ратифікація Римського статуту змінює для України

Для України це питання стало особливо актуальним після початку російської агресії у 2014 році. А також після вторгнення у 2022-му, коли масштаб воєнних злочинів значно збільшився. Наша держава щодня стикається з необхідністю розслідувати вбивства цивільних, катування, незаконне позбавлення свободи, депортацію, сексуальне насильство, атаки на цивільні об'єкти, жорстоке поводження з військовополоненими.

Після ратифікації Римського статуту Україна ухвалила імплементаційний закон. Він змінив низку положень Кримінального кодексу. Зокрема, оновили підходи до міжнародних злочинів: додали злочини проти людяності, змінили положення про воєнні злочини, а також внесли пункти про відповідальність військових

командирів. Це важливий крок, адже без такого механізму розслідування зупиняється на тому, кого найпростіше встановити. Тому у нас воєнний злочин часто має обличчя російського солдата і значно рідше – офіцера, генерала або цивільного посадовця, який створив протиправну практику.

Наприклад, для масового обстрілу потрібні не тільки розвідувальні дані, ціль, боєприпаси, а й наказ, доповідь про виконання і оцінка результату. Для системи катувань або незаконного утримання потрібні приміщення, персонал, перевезення, фінансування і мовчазне або пряме схвалення керівництва. Право має навчитися відтворювати весь ланцюг відповідальних. Це стосується і переслідування українських військовополонених та цивільних у Росії. Важливо карати безпосередніх виконавців, але саме відповідальність організаторів й керівників здатна створити справжній ефект стримування.

Для чого потрібен каталог воєнних злочинів

Широке формулювання статті 438 ККУ дає змогу охопити різні види воєнних злочинів, однак позбавляє вирази необхідної конкретики. У рішенні суду можуть зазначити, що людину засудили за цією статтею, однак це не пояснює, який саме злочин вона вчинила. Йдеться про широкий спектр діянь – від умисних вбивств, катувань і незаконного позбавлення волі до сексуального насильства та атак на цивільні об'єкти.

Формулювання «порушення законів і звичаїв війни» не завжди дає зрозуміти, про який саме злочин йдеться. Однак для правосуддя точність має принципове значення. Якщо йдеться про катування, сексуальне насильство, депортацію дітей чи незаконне переміщення цивільних, це має бути у правовій кваліфікації.

Саме тому створення окремого каталогу воєнних злочинів – не лише питання вдосконалення законодавства. Від цього залежить ефективність розслідувань, якість обвинувачення та справедливість судового розгляду. Слідчий має чітко розуміти, який злочин розслідує, прокурор – правильно

сформулювати обвинувачення, а суд – оцінювати конкретне діяння, а не лише загальне порушення норм МГП. Не менш важливо, щоб потерпілі бачили: держава визнає саме той злочин, жертвами якого вони стали.

Вироки у справах про воєнні злочини з часом стають не лише актами правосуддя, а й джерелом знання про війну. Якщо різні злочини залишаються під однією загальною статтею, то майбутня картина буде менш точною.

Важливо аби ми не сприймали імплементацію як механічне перенесення каталогу воєнних злочинів Римського статуту до нашого Кримінального кодексу. Статут є безумовним орієнтиром, однак сучасна війна показує, що деякі форми злочинної поведінки потребують чіткого опису.

Наприклад, Римський статут передбачає відповідальність за вербування або використання дітей віком до 15 років для участі у бойових діях. Водночас українське законодавство виходить з того, що дитиною є людина до 18 років, ця позиція підтримується МКЧЗ і слідує із міжнародного звичаєвого права. Так само потребують оцінки й злочини проти культурної спадщини, незаконного переміщення дітей, депортації, примусової паспортизації, тиску на цивільних в окупованих регіонах.

Відтак Україна може рухатися у двох напрямках: виконати базову роботу і гармонізувати своє законодавство з Римським статутом та обережно й професійно запропонувати власні підходи до воєнних злочинів, які проявилися у війні, що триває.

Медійна ініціатива за права людини брала участь у роботі групи при Офісі Генерального прокурора, яка напрацьовувала пропозиції щодо імплементації Римського статуту і деталізації положень КК України. Зокрема, йшлося про перегляд статей 437 і 438 ККУ, розробку каталогу воєнних злочинів, санкції, а також питання, пов'язані з міжнародними злочинами. Очевидно, що цей процес слід довести до законодавчого втілення. Тут важливо не втратити час, адже без повного каталогу воєнних злочинів імплементація залишається незавершеною.

Тоді як завершення процесу потрібне для щоденної роботи правозахисників, слідства, прокуратури, судів та потерпілих. Це також необхідно для того аби наші вирoki у справах про воєнні злочини були зрозумілими не лише юристам, а й суспільству.

Як інші держави проходили шлях імплементації

Інші держави також пройшли шлях імплементації Римського статуту у національне законодавство. Зокрема, Канада у 2000 році ухвалила окремий Crimes Against Humanity and War Crimes Act, спрямований на імплементацію статуту. Велика Британія пішла шляхом окремого International Criminal Court Act 2001. Німеччина ухвалила окремий кодекс злочинів, який діє на рівні із загальним кримінальним законодавством. Франція вносила зміни до кримінального законодавства і поступово включала до нього положення про міжнародні злочини.

Шлях імплементації зайняв від кількох місяців до більш ніж десяти років. Так, Канада ухвалила спеціальний закон в 2000 році і одразу ратифікувала Римський Статут. Велика Британія ввела свій International Criminal Court Act у дію у вересні 2001 року, за місяць до ратифікації. Німеччина ратифікувала статут у грудні 2000 року, а за два роки ухвалила окремий Кодекс злочинів проти міжнародного права з широким застосуванням універсальної юрисдикції. Франція ратифікувала Статут у 2000 році, врегулювала співпрацю із судом у 2002 році, але адаптацію кримінального законодавства завершила лише у 2010-му. Швеція ратифікувала статут у 2001 році, а комплексний закон про геноцид, злочини проти людяності і воєнні злочини ввела в дію лише у 2014-му.

Для України цей порівняльний досвід має не лише академічне значення. Особи, яких ми розшукуватимемо, можуть опинитися в Німеччині, Франції, Канаді, Великій Британії або іншій державі, яка застосовує власні правила щодо міжнародних злочинів. Законодавство не має бути дослівно однаковим, але основні склади злочинів і форми відповідальності

повинні бути сумісними. Це зменшує суперечки щодо подвійної кримінальності, полегшує екстрадицію, міжнародну правову допомогу, передачу доказів і, за потреби, передачу самого провадження. Імплементация Римського статуту є не лише виконанням міжнародного зобов'язання. Це налаштування українського правосуддя на спільну правову мову з державами.

Імплементация під час війни

Більшість держав проходили імплементацию Римського статуту в умовах правової стабільності. А Україна робить це під час триваючої війни, що ускладнює процес, але й дає можливість бачити, які норми потрібні.

Під час війни змінюються правила суспільного життя. Наприклад, на окупованих територіях наші люди, які залишаються громадянами України і хочуть бути лояльними до своєї держави, стикаються з вимогами окупаційних адміністрацій. На лінії фронту діють правила ведення бойових дій. У тилкових

містах і громадах, які формально не є полем бою, страждають через ракетні удари, атаки безпілотників на енергетичні, промислові або військові об'єкти. Ці фактори вимагають точнішого правового регулювання. Ми можемо сформулювати підходи, які враховуватимуть їх одночасно. Це потрібно робити обережно та вдумливо, щоб якісно виписані норми могли бути корисними не лише для українського правосуддя, а й для подальшого розвитку підходів до захисту людини в інших збройних конфліктах.

Тому двадцять восьма річниця Римського статуту не лише дата у календарі. Для України це нагадування, що міжнародний консенсус потрібно перетворити на працюючі норми, які ведуть від конкретного злочину до наказу, від наказу до системи і від українського провадження до затримання підозрюваного за кордоном. Лише тоді принцип невідворотності покарання перестане бути декларацією і стає процедурою (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2026/07/17/8044528/>). – 2026. – 17.07).

В. Якуша, Закон і Бізнес: Здоров'я без гарантій

Стаття 49 Конституції обіцяє безоплатну медицину в державних закладах. Але чому пацієнтка судиться за 276 гривень, лікарня не може скоротити мережу, а ФОП-лікар роками доводить податковий право на пільгу?

Допомога чи послуга?

У Національній асоціації адвокатів України відбувся круглий стіл «Конституційне право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування: особливості здійснення, легітимні очікування та обмеження», присвячений 30-річчю Конституції.

Відкриваючи захід, голова НААУ Лідія Ізовітова наголосила, що право на охорону здоров'я перевіряє «незрілість усієї правової системи»: чи може людина з невеликим доходом дозволити собі лікування, чи передбачувана для пацієнта допомога, чи захищений лікар законом у складних рішеннях.

Модерувала дискусію голова Комітету медичного і фармацевтичного права та біоетики

НААУ, д.ю.н., професор Ірина Сенюта. Вона одразу запропонувала зануритися в історію: чому в українському законодавстві одночасно існують «медична допомога», «медична послуга», «медичне обслуговування» і «медичне забезпечення» – і чи потрібна взагалі така кількість термінів.

Відповідь на це запитання частково дав заслужений юрист України, к.ю.н. Ігор Усенко, який особисто брав участь у мовно-термінологічному редагуванні тексту Конституції 1996 року. За його спогадами, серед редакторів виникала дискусія, чи писати «право на здоров'я», чи «право на охорону здоров'я». «Всі одностайно вирішили, що здоров'я гарантувати важко, а от охорона здоров'я – це справа держави», – розповів І. Усенко.

Тоді ж він особисто наполягав, щоб у тексті залишився лише термін «медична допомога», оскільки «медики сприймають як образу, коли їх зводять до обслуговування», але переконати колег повністю не вдалося – поряд із медичною

допомогою в законодавстві закріпилися й інші конструкції.

На думку І.Усенка, проблема не в кількості термінів самій по собі, а в тому, що законодавець іде шляхом «сервісного погляду на медицину», хоча юридично гарантувати можна швидше право на охорону здоров'я, ніж саме здоров'я людини, яке залежить від тисячі чинників поза контролем держави.

Професор Ужгородського національного університету, д.ю.н. Михайло Савчин був категоричнішим. На його думку, законодавець сам собі ускладнив роботу: «Медичний працівник надає медичну допомогу. Навіщо ускладнювати нові сутності? Тут бритва Оккама елементарно порушена». Водночас М.Савчин визнав, що розрізнення доречне там, де йдеться про різні функції: лікар надає медичну допомогу, а директор лікарні, який «взагалі не здійснює медичні функції», – адміністративні послуги.

І.Сенюта, своєю чергою, звернула увагу на практичний вимір дискусії: вона веде кримінальну справу за ст.3684 КК, де сторони сперечаються, чи є медичний працівник «надавачем послуги», а голову Національної служби здоров'я України довелося викликати на допит як свідка саме для з'ясування термінологічних нюансів. «Ми інколи думаємо, що термінологія – це участь виключно для теоретиків. Але насправді на практиці це питання притягнення до кримінальної відповідальності», – підсумувала вона.

Безоплатність на папері

Центральною темою доповіді І. Сенюти стало те, наскільки конституційна безоплатність медичної допомоги в державних і комунальних закладах відповідає практиці. Юристка нагадала рішення Конституційного Суду від 29.05.2002 № 10-рп/2002 про те, що медична допомога в таких закладах надається безоплатно в повному обсязі, і порівняла цей стандарт із сьогоденішньою програмою медичних гарантій.

«Сутність безоплатності для мене збережена, бо держава в законі про державні фінансові гарантії вказала, що безоплатно вона надає те, що є в програмі медичних гарантій. Але

нам суттєво звузили гарантії до того, що ми маємо тільки певні пакети послуг», – зазначила І.Сенюта. На її думку, зміст права формально не порушено, але обсяг права звужено, а реалізація на практиці – «тернистий шлях».

Як приклад вона навела справу, де матір дитини, яка мала право на безоплатні ліки, не отримала належного забезпечення в закладі охорони здоров'я і відсудила 276 грн. матеріальної шкоди. У задоволенні моральної шкоди в розмірі 27,6 тис. грн. суд відмовив. «Ми розуміємо, наскільки це надмірно завантажує судову систему. На сьогодні ефективного механізму протидіяти таким фактам немає», – наголосила доповідач. У власній практиці вона тепер уникає судового шляху для подібних спорів і натомість звертається зі скаргою безпосередньо до Національної служби здоров'я, яка має важелі впливу на заклад охорони здоров'я через договір.

Окремо І.Сенюта звернула увагу на проблему незатвердження програми медичних гарантій Верховною Радою: попри вимогу закону про щорічне затвердження програми додатком до держбюджету, на практиці на неї щороку накладається мораторій. «Це величезна глобальна проблема, що в нас дотепер іншого законодавчого механізму немає», – сказала вона, додавши, що Велика палата Конституційного Суду вже шостий рік розглядає подання щодо конституційності закону «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» і відповіді поки немає.

Суддя КС, д.ю.н., професор Оксана Гришук присвятила доповідь людській гідності як джерелу права на здоров'я. Вона нагадала, що Суд вивів людську гідність з преамбули та ст.3 Конституції і ще у 2018 році вказав: навіть погіршення фінансово-економічної ситуації чи запровадження воєнного або надзвичайного стану не можуть виправдовувати обмежень, які порушують саму сутність конституційних прав і людську гідність.

Коли держава не платить

Суддя Касаційного адміністративного суду, д.ю.н. Наталія Блажівська розповіла про недавню постанову, якою Верховний Суд визнав

право фізичних осіб-підприємців на звільнення медичних послуг від ПДВ нарівні із закладами охорони здоров'я. Раніше контролюючі органи відмовляли ФОП у цій пільзі, попри наявність такої ж ліцензії на медичну практику, що й в юридичних осіб.

«Маємо парадоксальну ситуацію: два суб'єкти, які мають ліцензію на медичну практику, надають однакові медичні послуги, але користуються пільгою по-різному. Єдиною підставою такого підходу була організаційно-правова форма суб'єкта», – пояснила Н.Блажівська.

Верховний Суд визнав це порушенням принципу рівності платників податків і застосував практику ЄСПЛ у справах «Копецький проти Словаччини», «Серков проти України» та «Щокін проти України».

Гострою була і доповідь головного наукового співробітника Лабораторії прав людини ім. академіка Петра Рабіновича, д.ю.н. Сергія Рабіновича. Він проаналізував межі дискреції органів влади при ухваленні рішень про реорганізацію мережі закладів охорони здоров'я крізь призму ст.3 і ст.49 Конституції.

На прикладі справи Шепетівської вузлової лікарні С.Рабінович навів позицію ВС: якщо на місці ліквідованого закладу утворюється відокремлений структурний підрозділ, формально мережа закладів не скорочується. А

постанову КАС від 19.08.2025, де суд відмовився застосовувати ст.16 Основ законодавства про охорону здоров'я через незатвердження плану розвитку госпітального округу, науковець назвав «вельми спірним тлумаченням».

М.Савчин додав і відверто гостру оцінку фінансової складової реформи: держава самостійно не здатна забезпечити фінансування медицини без повноцінного загальнообов'язкового страхування, а перешкодою цьому є, без перебільшення, «фармацевтична мафія», яка «на рівні законодавства не допускає прийняття відповідного закону». Лише страхування, наголосив професор, дозволяє акумулювати кошти для пацієнтів із важкими хронічними захворюваннями.

Підсумовуючи дискусію, І.Сенюта зазначила, що медична реформа, попри збереження формальної сутності конституційного права, на практиці залишається «тернистим шляхом» і для пацієнта, і для медичного закладу. А Велика палата КС, за її словами, уже готується ухвалити рішення, яке може поставити крапку в багаторічній суперечці про відповідність закону про державні фінансові гарантії Конституції (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/173218-chomu_pravo_na_bezoplatnu_medichnu_dopomogu_chasto_zalishaet.html)). – 2026. – 30.06).

ЦППР: Роман Смалюк розповів про стан судової реформи на шляху України до ЄС у подкасті «Залаштунками перемовин»

В.о. керівника напряму »Судівництво» Центру політико-правових реформ Роман Смалюк узяв участь у випуску подкасту «Залаштунками перемовин» на Громадському радіо – спільному проєкті Громадського радіо та Українського центру європейської політики, присвяченому перебігу перемовин про вступ України до Європейського Союзу. Разом із ним у розмові взяла участь старша аналітикиня Українського центру європейської політики Олександра Булана.

Судова реформа – це надовго

«Судова реформа входить до переговорного кластера фундаментальної сфери, який відкривається першим і закривається вже наприкінці переговорів. Тому судова реформа нас супроводжує з моменту підписання угоди про асоціацію», – розповів експерт. І додав, що навіть членство в Союзі не поставитиме у цьому питанні крапку: «Навіть після того, як ми станемо повноправним членом Європейського Союзу, питання верховенства права – це все одно один із наріжних каменів функціонування Європейського Союзу. Не завершиться судова реформа зі вступом, можливо це вже не буде

називатися так, як судова реформа, різні перезавантаження, оновлення, але все одно питання діяльності судів буде залишатися актуальним».

Що вже зробили – і чому цього замало

За словами Романа, дві з семи рекомендацій, які Україна отримала разом зі статусом кандидата, стосувалися саме судової сфери – роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя. Обидва органи вже перезапускали у 2022–2023 роках за участю міжнародних експертів. Але, за словами експерта, ставити на цьому «галочку» зарано: «Уже в січні наступного року, суб'єкти формування будуть обирати значну частину членів нового складу ВРП. Так само в червні 2027 року буде обиратися новий склад ВККС».

Чому процес пригальмував

Оцінюючи темпи останнього року, Роман був відвертий: «Не хочу бути дуже негативним, дуже скептичним, але ми рухаємося не так швидко, як ми могли. Тому що є конкретний перелік заходів, про них говорять міжнародні партнери, про них говорить громадянське суспільство. Чомусь вони не виконуються». Як приклад він навів закон про декларації доброчесності, ухвалений у другому читанні напередодні ефіру: «Перше читання цього закону було в червні 2025 року. І з моменту першого читання до другого читання в плані якості і ефективності він не змінився насправді. Тоді, відповідно, питання, на що ми витратили рік, не зрозуміло».

Довіра формується роками

На запитання про соціологію довіри до судів Роман відповів без прикрас: «На жаль, судова система в нас стабільно одна з інституцій, якій найменше довіряють громадяни». Але додав, що прогрес усе ж є: «Якщо дивитися в розрізі років цю соціологію, все ж таки повільний прогрес спостерігається». Водночас будь-який гучний скандал здатний одразу все перекреслити: «Якийсь великий корупційний скандал в судовій системі, скажімо та ж сама справа колишнього голови Верховного суду, отримає великий суспільний розголос – і все, рівень довіри відразу різко падає». За його словами, серед людей, які особисто мали досвід участі в судових засіданнях, рівень довіри вдвічі вищий, ніж серед тих, хто такого досвіду не мав.

Заклик не бути байдужими

Наостанок Роман звернувся безпосередньо до аудиторії: «Не бути байдужими насамперед. Тому що, на жаль, зараз так працює політичний процес: коли щось резонує в суспільстві, коли про це пишуть – тоді це вирішується». І порівняв масштаб рішення з побутовими речами: «Коли ми вибираємо мобільний телефон, ми багато часу цьому присвячуємо, а коли ми вибираємо Європейський Союз, то варто також хоча б трошки домашню роботу зробити – говорити про це, писати своїм народним депутатам по округах: а що ви зробили? Чому ви не підтримали цей євроінтеграційний законопроект?» На його думку, саме тоді й відповідь на питання про терміни вступу «буде оптимістичнішою» (ЦППР (<https://pravo.org.ua/roman-smalyuk-rozpoviv-pro-stan-sudovoyi-reformy-na-shlyahu-ukrayiny-do-yes-u-podkasti-zalashtunkamy-peremovyn/>). – 2026. – 8.07).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

На значущості Конституції наголосив суддя Конституційного Суду України Петро Філюк під час імерсивного публічного діалогу «Конституція України: шлях свободи» з нагоди 30-ї річниці ухвалення Конституції України.

У своєму виступі суддя акцентував увагу на особливому значенні Дня Конституції України для кожного українця і підкреслив, що це єдине свято, безпосередньо закріплене в Конституції (стаття 161). Петро Філюк зазначив, що цьогоріч Основний Закон України відзначає свій 30-річний ювілей. «30 років охоплює ціле покоління українців, яке виросло на ціннісній основі чинної Конституції», – додав він.

Суддя зауважив, що гідне вшанування цієї дати передбачає повагу до всіх, хто був причетний до ухвалення Конституції України, а також усвідомлення відповідальності за збереження її принципів. Він також підкреслив, що найкращою є та Конституція, яку знають, шанують і якої дотримуються.

Захід, що відбувся на запрошення Тимчасово виконувача обов'язків голови Волинської обласної державної адміністрації Романа Романюка, об'єднав представників органів державної влади, національного та зарубіжного суддівського корпусу, правничої та наукової спільноти, експертного середовища. До фахового обговорення долучилися Перший заступник Голови Верховної Ради України Олександр Корнієнко, Міністерка у справах ветеранів України Наталія Калмикова, представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в системі судустрою з питань права на справедливий суд і представництва в Конституційному Суді України Андрій Овсієнко, а також суддя Кримінальної палати Верховного Суду Естонської Республіки Пааво Рандма та суддя Кримінальної палати Талліннського апеляційного суду Естонської Республіки Павло Гончаров (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciya-ce-fundament-na-yakomu-rozbudovuyetsya-nasha-derzhava-nash-obov'yazok-neuhylno>). – 2026. – 1.07).*

Правознавець, державний і громадський діяч Віктор Шишкін вважає, що Конституція України має бути доповнена окремим розділом із нормами про обороноздатність держави.

Про це він сказав у коментарі Укрінформу напередодні 30-ї річниці з дня ухвалення Конституції.

«Ми припустилися помилки через ілюзії щодо мирного співіснування на планеті всіх держав. Тож варто було б додати розділ, пов'язаний з обороноздатністю країни. У нас є кілька норм, але цього недостатньо. У німців чи поляків, наприклад, цілий розділ присвячений обороні. У ньому має бути чітко зрозуміло, хто на себе бере командування, у яких обсягах, хто за що відповідальний», – сказав він.

Правознавець зауважив, що в Україні тривалий час не приділяли достатньо уваги розвитку оборонної промисловості й системному зміцненню обороноздатності.

Він констатував, що ця проблема накопичувалася роками попри те, що з 2014 року країна фактично перебуває у стані війни.

На його думку, питання організації оборони держави, повноважень органів влади та функціонування системи військового управління мають бути чітко врегульовані на конституційному рівні, як це зроблено, зокрема, у конституції Німеччини. Це, за його словами, дозволило б уникнути правової невизначеності у кризових ситуаціях.

Окрім цього, Шишкін акцентував на необхідності норм про відповідальність посадових осіб.

«Норми, які б я також додав, пов'язані з відповідальністю посадових осіб. Тому що немає відповідальності, записаної в Конституції. У нас є повноваження – у Президента, у Кабміну, у Парламенту, але відповідальності майже немає. Є політична, коли можуть розпустити, наприклад, Верховну Раду, але вона незначна. До речі, подивіться на Конституцію Пилипа Орлика 1710 року («Договори і Постановлення прав і вольностей Війська Запорозького», –

ред.) – там відповідальність прописана й за гетьманом, і за полковниками», – сказав він.

На уточнення щодо необхідності змін у зв'язку з процесом вступу України до ЄС правознавець наголосив, що такі зміни не потрібні. Водночас він акцентував, що перед будь-якими конституційними ініціативами суспільство та державні органи мають чітко визначити, які саме положення Основного Закону потребують перегляду і з яких причин.

«Говорячи про зміни, передусім треба поставити питання суспільству: кого і що не влаштовує в Конституції? До державних органів

таке ж питання: що їх не влаштовує з точки зору державотворення, існування нашої української держави? От у 1991 році нас не влаштовувала комуністична редакція української Конституції. Тому ми й писали Конституцію незалежної України. То що ж зараз не влаштовує авторів внесення змін? Нехай вони конкретно скажуть: «така-то стаття, такий-то розділ» тощо», – додав правознавець (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/4138401-siskin-pro-uhvalenna-konstitucii-mi-pripustilisapomilki-cerez-iluzii-sodo-mirnogo-svitu.html>)). – 2026. – 28.06).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

В. Кузьменко, суддя Шостого апеляційного адміністративного суду

Постанови Пленуму Верховного Суду про відмову у внесенні конституційного подання: процедурні рішення чи інструмент втручання у суддівську незалежність?

Належна організація та стабільне функціонування судової влади є фундаментальними умовами забезпечення справедливого, своєчасного та дієвого правосуддя. Спроможність судів належно здійснювати свої повноваження забезпечує громадянам ефективний судовий захист та слугує необхідною умовою досягнення кінцевої мети правосуддя.

Якісне здійснення правосуддя неможливе без забезпечення права на перегляд судового рішення, тому вимагає ґрунтовної організації та інституційної структури судової влади, в якій апеляційні суди відіграють ключову роль. Вони посідають центральне місце в системі судоустрою України, оскільки забезпечують перевірку законності, обґрунтованості та справедливості судових рішень, ухвалених судами першої інстанції. Виконуючи важливу систему утворюючу функцію в механізмі здійснення правосуддя, апеляційні суди переглядають справи як з питань факту, так і з питань права, чим сприяють формуванню єдиної й послідовної судової практики, усувають можливі розбіжності у застосуванні

законодавства судами першої інстанції. При цьому їх діяльність спрямована не лише на виправлення судових помилок, а й для, як зазначалося вище, забезпечення гарантії конституційного права кожного на перегляд судового рішення вищим судом. Завдяки апеляційному перегляду судових рішень забезпечується додатковий рівень судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, що сприяє підвищенню довіри до правосуддя та зміцненню принципу верховенства права в державі. Цим самим вони забезпечують належний баланс між необхідністю дотримання єдиних стандартів правозастосування і незалежністю судді у процесі здійснення судочинства.

Отже, апеляційні суди є невід'ємним елементом механізму судового контролю, що забезпечує ефективність, справедливість і передбачуваність функціонування судової влади в Україні.

Апеляційні адміністративні суди та їх процесуальна незалежність

У цих координатах варто підкреслити роль апеляційних адміністративних судів, завданням яких у сфері публічно-правових відносин є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, – далі КАС України).

Якщо подивитися крізь призму норм адміністративного права, адміністративного процесу та правил здійснення адміністративного судочинства, варто зазначити, що в механізмі перегляду судових рішень апеляційні адміністративні суди є ключовою ланкою системи адміністративної юстиції України, оскільки забезпечують повторний розгляд справ у сфері публічно-правових відносин та здійснюють контроль за законністю рішень судів першої інстанції. Їх специфіка порівняно з апеляційними судами цивільної чи кримінальної юрисдикції полягає в особливій предметній юрисдикції – вони розглядають спори між особою та державою, здійснюючи судовий контроль за діяльністю органів публічної влади. Тому функція цих судів виходить за межі традиційного виправлення помилок суду першої інстанції й спрямована на забезпечення принципів верховенства права, належного врядування і підзвітності державної влади. Верховний Суд (далі – ВС) у своїй практиці неодноразово підкреслював особливе значення апеляційного перегляду в адміністративних справах як елементу права на справедливий суд (зокрема, постанова Об'єднаної палати КАС ВС від 13 березня 2023 року у справі № 440/2582/20). А також неодноразово звертав увагу, що на відміну від касаційного перегляду, апеляційний адміністративний суд має повноваження повторно досліджувати докази, встановлювати фактичні обставини справи та перевіряти як правильність застосування права, так і повноту з'ясування обставин спору.

Стаття 315 КАС України закріплює повноваження апеляційного адміністративного суду. Так, право скасувати рішення суду першої інстанції й ухвалити нову постанову, стосується внутрішньої незалежності судді процесуальної, або як її інколи також називають

– функціональної. Функціональна незалежність суду є складником конституційного принципу незалежності суддів під час здійснення правосуддя за ст. 129 Конституції України та перебуває в органічному зв'язку із конституційною гарантією незалежності й недоторканності суддів як носіїв судової влади за ст. 126 Конституції України (конституційний статус судді).

У практичному аспекті процесуальна незалежність апеляційного суду в механізмі перегляду судових рішень розкривається як самостійне здійснення правосуддя судом вищої інстанції, а не суто перевірка ним правильності висновків нижчого суду. Апеляційний суд наділений повноваженнями самостійно оцінювати фактичні обставини справи та здійснювати правову кваліфікацію спірних відносин, а також він не зв'язаний обов'язковістю правових аргументів сторін у справі й висновків суду першої інстанції. Тобто під час апеляційного перегляду справи суди наділені повною самостійністю у виборі норм права, якими регулюються спірні відносини та процесуальною незалежністю у прийнятті рішення – скасувати, прийняти нову постанову, змінити рішення чи відмовити у задоволенні адміністративної скарги (звісно з урахуванням колегіальності позицій суддів розгляду при ухваленні постанов). Також апеляційний суд є незалежним і від інших чинників, що можуть виникати у процесі (висновків прокурорів, висновків у галузі права тощо).

Дилема «меж застосування закону» та «оцінка його конституційності»

Україна належить до правової системи, яка сприйняла централізовану форму конституційного контролю з існуванням окремого органу конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України (далі – КСУ). Наразі Конституцією України в межах судової влади визначено єдиний орган, уповноважений на звернення до КСУ – ВС. Закон України «Про судоустрій і статус суддів України» у ст. 46 конкретизує його в особі колективного органу – Пленуму ВС. Процесуальне законодавство України, в свою чергу, закріплює спеціальний

механізм інцидентного конституційного контролю (у конкретній справі): суд після винесення рішення по суті звертається до ВС з клопотанням звернутися до КСУ із відповідним поданням через процедуру здійснення попереднього конституційного фільтра у вигляді повноваження Пленуму звернутися із поданням чи прийняти постанову про відсутність обґрунтованих підстав для звернення.

Для судів адміністративної юрисдикції повноваження суду застосовувати норми Конституції України як норми прямої дії набуває особливого значення. Така важливість безпосередньо пов'язана із діяльністю адміністративних судів, що є найбільш поширеним серед повноважень судів усіх юрисдикцій і полягає у вирішенні дилеми «меж застосування закону» та «оцінкою його конституційності». Це пов'язано із тим, що розмежування предметної компетенції судів адміністративної юрисдикції та КСУ у вирішенні, наприклад, спорів про визнання незаконними підзаконних нормативно-правових актів, є дещо розмитим із низкою критеріїв, що мають врахувати суди, насамперед апеляційні адміністративні, коли стикаються із переглядом рішень судів першої інстанції, в яких застосовані норми Конституції України як норми прямої дії.

Щодо аналізу, вивчення й вибору норми закону, яка має бути застосована у справі, український законодавець фактично запровадив елемент дифузного конституційного контролю, який полягає у тому, що ординарний суд не може скасувати закон для всіх суб'єктів права, однак може відмовитися від його застосування у конкретній справі, зробивши належне мотивування його суперечності Основному Закону України. При цьому сам закон залишається чинним до моменту ухвалення рішення КСУ і саме ця обставина є ключовою для розуміння природи української моделі. Суд не здійснює абстрактного контролю за конституційністю законів, його діяльність обмежується вирішенням конкретного спору та захистом прав конкретної особи.

Під час безпосереднього застосування в справі норми Конституції України, а не норми

закону, суд допускає тільки незастосування цієї норми закону з огляду на його переконаність в її невідповідності Основному Закону України, однак у такому разі в жодному випадку не йдеться про визнання такої норми закону неконституційною (а відтак – скасованою). Тому наслідком такого контролю є не втрата законом юридичної сили, а лише його незастосування у певних правовідносинах. Натомість КСУ, здійснюючи свої конституційні повноваження, безпосередньо застосовує положення Конституції України в кожній справі. Ухваливши Постанову від 30 листопада 2021 року № 11-п/2021, КСУ, по суті, підтвердив, що керується «верховенством Конституції» (а значить і «прямою дією» її норм) також і під час розв'язання організаційних питань своєї внутрішньої діяльності.

Отже сьогодні, особливо у діяльності адміністративних судів, можна говорити про існування своєрідного «обмеженого дифузного контролю», який поєднує ознаки американської та європейської моделей: з одного боку, суд отримує можливість самостійно оцінювати конституційність закону, а з іншого боку, остаточне вирішення питання про долю закону залишається за КСУ.

У зв'язку з цим виділяємо такий елемент процесуальної незалежності судді (колегії суддів) – незалежність у конституційно-правовому розумінні змісту норми права в процесі власної інтелектуально-вольової діяльності під час розгляду справ. Суд володіє повноваженнями: тлумачити закон у світлі конституційних цінностей; застосовувати Конституцію України як акт прямої дії; не застосовувати закон у випадках, визначених ч. 4 ст. 7 КАС України з ініціативою питання конституційного контролю через механізми, визначені законодавством.

Правильне застосування норм права судами у таких випадках завжди здійснюється на перетині: 1) забезпечення принципу верховенства права, 2) предмету адміністративної юрисдикції, 3) меж судової дискреції та 4) здійснення по суті – фактичного проміжного конституційного контролю в межах звичайної судової діяльності, адже суди,

особливо ті, що здійснюють перегляд рішень судів нижчого рівня, повинні враховувати, що:

- суд, зокрема, першої інстанції не застосував закон, який такий, що, на його думку, суперечить Конституції України, і застосував норми Конституції України як норми прямої дії;

- далі цей суд повністю виконав приписи ч. 4 ст. 7 КАС України, а саме, після винесення рішення у справі звернувся «до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, що віднесено до юрисдикції Конституційного Суду України», як того вимагає абзац другий цієї статті;

- паралельно сторони оскаржили це рішення до суду апеляційної інстанції, а далі – можливо і до касаційної інстанції;

- а Пленум ВС усім складом суддів як членів Пленуму, які в цей час не здійснюють процесуальні повноваження, а виконують особливі функції сприяння єдності судової практики, у позапроцесуальному порядку прийняв постанову про відсутність обґрунтованих підстав для звернення до КСУ із відповідним конституційним поданням.

Проблема процесуальної незалежності обставин справи вищого суду при дослідженні

Незважаючи на те, що пішов десятий рік застосування норм процесуальних кодексів у новій редакції, проблема правильного застосування судами норм Основного Закону України та застосування порядку оцінки судами вищого рівня висновків судів нижчого рівня про суперечність законів Конституції України у конкретній справі, з урахуванням всіх вищенаведених різноплотинних явищ і приведення їх у єдине ціле, все ще не вирішена судовою системою на тому рівні, який міг би характеризуватися сталістю та забезпечити єдність правозастосування.

Практичне застосування наведених повноважень адміністративних апеляційних судів потребує подальшого вироблення єдиних підходів ВС, оскільки відсутність єдності правозастосування розбалансовує не тільки їх

діяльність, а й загалом діяльність всіх суддів України при здійсненні ними правосуддя. Особливо при вирішенні соціальних спорів апеляційними адміністративними судами.

Спробуємо подивитися на цю проблему крізь призму співвідношення: незалежності суду; механізму здійснення конституційного контролю уповноваженим органом – ВС; обов'язку суду застосовувати норми Конституції як норми прямої дії та меж впливу постанов Пленуму ВС на діяльність судів нижчих інстанцій.

Переглядаючи рішення суду, апеляційний суд як суд вищої інстанції одразу стикається з дилемою – якщо закон є дискримінаційним та (або) суперечить Конституції України (на переконання судді нижчого суду), він повинен прийняти рішення, в якому:

- застосувати закон і порушити права особи;

- відмовитися від застосування закону, частково перебравши на себе функції КСУ,

- і визначитися для себе чи враховувати постанову Пленуму ВС про відсутність обґрунтованих підстав для звернення до КСУ (якщо вона вже прийнята попередньо).

У таких випадках важливим для судів є питання забезпечення їх процесуальної незалежності, особливо у разі прийняття постанови Пленуму ВС про відсутність обґрунтованих підстав для внесення конституційного подання.

Чи може відмова Пленуму ВС «закрити» для суду питання конституційності закону?

Питання впливу постанов Пленуму ВС про відмову у зверненні до КСУ на подальшу діяльність судів, які розглядають конкретні справи є одним із найменш досліджених.

У разі прийняття постанови Пленуму ВС про відмову, на перший погляд може здатися, що якщо вже зроблено висновок про відсутність обґрунтованих підстав для конституційного подання, то питання конституційності відповідного закону є фактично вирішеним.

Однак такий підхід суперечив би самій природі судової влади та принципу незалежності судді. Заглибившись у природу процесуальної незалежності суддів, процесуальних дій

судів у взаємозв'язку із позапроцесуальними функціями ВС, спираючись на положення ст. ст. 6, 18, 124, 126, 129 Конституції України, ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 7 КАС України, за якими суддя під час здійснення правосуддя є незалежним і керується верховенством права, вважаємо, що постанова Пленуму ВС про відсутність обґрунтованих підстав для внесення конституційного подання для звернення до КСУ не має обов'язкового значення для апеляційного суду, не є джерелом права та не має преюдиційного характеру для суду, який розглядає справу. Аналіз окремих постанов Пленуму ВС свідчить, що переважною більшістю вони викладені типово, максимально стислі за змістом, елементи обґрунтування зазвичай спираються на власну правозастосовну практику із коротким висновком обґрунтованих підстав для звернення ВС до КСУ.

У той же час вказані постанови не містять і належного обґрунтування підтвердження конституційної природи закону, щодо якого у суду нижчого рівня є висновок (переконання) про його суперечність Конституції України. Не встановлюючи конституційний зміст досліджуваного закону, постанови Пленуму ВС одночасно не спростовують і висновок (не усувають переконання) суду нижчого рівня про суперечність конкретного закону Конституції України, а також не обґрунтовують відсутність необхідності застосування норм Конституції України як норми прямої дії.

У постанові про відмову Пленум ВС не висвітлює детальні висновки щодо правових ситуацій, адже цей попередній конституційний контроль формально згортає всю конституційно-правову проблему у конкретній справі, що зафіксована у рішенні чи постанові, винесених судами нижчих рівнів, і фактично залишає правову ситуацію на розсуд судді, який буде переглядати подібну справу у майбутньому. Заявлена теза підтверджується, наприклад, аналізом попередніх висновків про звернення із конституційними поданнями на сайті ВС. Детальні правові висновки можна побачити у разі констатації наявності обґрунтованих підстав для звернення із поданням на стадії попередньої підготовки документу на Пленум

ВС. Щодо постанов – ґрунтовних досліджень не вдалося побачити, можливо у зв'язку з тим, що законодавчі новації останніх років дійсно потребують конституційного контролю з боку судової влади і ВС все частіше звертався із конституційними поданнями, в яких наводить аргументи вад конституційності змісту законів. Водночас ймовірним також є те, що висвітлений на сайті попередній правовий висновок про відсутність обґрунтованих підстав для звернення до КСУ може стати певним правовим аргументом (а по суті підказкою) для однієї чи другої сторони у справі під час подальшого можливого касаційного оскарження рішення, в якому застосований такий закон, чи для інших осіб як потенційних учасників судових спорів у майбутньому в аналогічних справах. У судовій діяльності це може бути розцінено як втручання у правосуддя – висвітлення наперед елементів правової позиції не під час перегляду справи, що не відповідає принципу незалежності і безсторонності судді (суду) під час здійснення правосуддя.

Пленум ВС не здійснює конституційного контролю, а є тільки колегіальним органом здійснення попереднього конституційного контролю і ці процеси не є взаємозамінними. Постанови Пленуму ВС про відмову у зверненні до КСУ не є рішенням щодо конституційності закону по суті. Таке рішення означає лише те, що на певний момент більшість членів Пленуму ВС не побачила достатніх підстав для ініціювання конституційного провадження.

Отже, постанови Пленуму ВС лише фіксують позицію колегіального органу ВС під час нездійснення ним правосуддя про відсутність підстав для внесення відповідного конституційного подання.

Саме тому о надання таким постановам преюдиційного значення створювало б серйозну конституційну проблему. Якщо суддя апеляційного або касаційного суду буде змушений відмовитися від власної оцінки закону лише тому, що раніше Пленум ВС не підтримав звернення до КСУ, це означитиме фактичну підміну судового розсуду незалежного суду адміністративним рішенням колегіального органу.

У такому випадку виникає небезпечна ситуація, коли незалежність судді обмежується не законом і не Конституцією України, а позапроцесуальною позицією органу, який не здійснює правосуддя, а сприяє єдності судової практики. Формально суддя залишається незалежним, але фактично отримує сигнал про те, яким має бути результат його конституційного аналізу конкретної правової проблеми у справі. Подібний підхід важко узгодити із ст. 129 Конституції України, відповідно до якої суддя під час здійснення правосуддя є незалежним і керується верховенством права.

Вважаємо, що сам факт ухвалення Пленумом ВС постанови про відмову не позбавляє у подальшому апеляційний адміністративний суд права при розгляді справи:

- вважати закон таким, що суперечить Конституції України;
 - застосовувати Конституцію України як норму прямої дії;
 - повторно ініціювати питання конституційності в іншій справі;
 - викладати власні мотиви щодо вад конституційності відповідного закону.
- Вирішуючи спір по суті під час перегляду справи (коли Пленум ВС раніше вже відмовив у зверненні до КСУ), апеляційний суд не зобов'язаний механічно відтворювати позицію Пленуму ВС. Навпаки, суд повинен самостійно оцінити аргументи, перевірити відповідність закону Конституції України та надати власну мотивацію. Саме у цьому полягає реальна процесуальна (функціональна) незалежність судді (суду) під час здійснення ним судочинства. Інший підхід, як зазначалося вище, означав би підміну незалежного судового розсуду адміністративним рішенням Пленуму ВС, що суперечить ч. 1 ст. 129 Конституції України.

При цьому варто підкреслити, що чинне законодавство не містить заборони на повторне звернення до ВС щодо одного й того самого нормативного акта. Одна й та сама норма може ставати предметом численних звернень різних Судів до КСУ, аналогічно як й інших суб'єктів, також уповноважених на звернення до КСУ (ВС, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, фізичні особи після вичерпання

всіх національних способів правового захисту через інструмент конституційної скарги). Наприклад, щодо положень Закону «Про державну службу» Пленум ВС неодноразово розглядав аналогічні питання за зверненнями різних судів та ухвалював постанови про відмову у зверненні до КСУ.

Ризик втрати практичного значення механізму застосування норм Конституції України як прямої дії в діяльності судів

У разі надання постановам Пленуму ВС фактичного преюдіційного значення істотно ускладниться застосування ч. 4 ст. 7 КАС України. Ця норма, наділяє кожен адміністративний суд повноваженням безпосередньо оцінювати відповідність закону Конституції України та у разі виявлення суперечності застосовувати норми Конституції як норми прямої дії. Законодавець свідомо поклав цей обов'язок не лише на ВС, а на будь-який суд, який розглядає конкретну справу. Важливо, що ч. 4 ст. 7 КАС України у межах двох абзаців не містить застереження: «крім випадків, коли Пленум Верховного Суду вже відмовив у внесенні подання з цього самого питання». У зв'язку з цим, незважаючи на наявність постанови Пленуму ВС, суд нижчого рівня може повторно мотивувати суперечність норми закону Конституції України, застосувати норми Конституції України як норми прямої дії та не позбавлений права знову звертатися до ВС за правилами ч. 4 ст. 7 КАС України.

Якщо ж визнати, що попередня відмова Пленуму ВС автоматично позбавляє інші суди можливості доходити власного висновку щодо суперечності закону Конституції України, то зміст ч. 4 ст. 7 КАС України буде фактично нівельований. Суди нижчих інстанцій перетворяться на пасивних виконавців вже сформованої усіченої позиції, а по суті лише висновку у постанові Пленуму ВС, то закладений законодавцем механізм прямої дії Конституції України в діяльності судів втратить практичне значення.

Зрештою, слід враховувати й те, що конституційна оцінка закону не є статичною. Нові аргументи сторін, зміна суспільних

умов, розвиток практики КСУ, практика Європейського суду з прав людини або навіть новий склад суду можуть призвести до іншого бачення тієї самої правової проблеми. Саме тому питання конституційності не може вважатися остаточно вирішеним лише через попередню відмову Пленуму ВС звернутися до КСУ.

Замість висновків. У демократичній правовій державі постанови Пленуму ВС про відмову у внесенні конституційного подання повинні розглядатися виключно як процедурні рішення щодо реалізації права ВС як органу із конституційним статусом на внесення конституційного подання. Вони не повинні створювати жодних преюдиційних наслідків для судів, які продовжують здійснювати правосуддя у конкретних справах. Відмова Пленуму ВС у зверненні до КСУ з конституційним поданням не створює для суді апеляційної чи касаційної інстанцій юридично обов'язкової позиції щодо конституційності відповідного закону. Така постанова не є джерелом права та не може підміняти конституційний обов'язок суду самостійно оцінювати відповідність закону Конституції України під час розгляду справ чи перегляду рішень / справ.

У разі якщо суд доходить висновку про суперечність закону Конституції України, він зобов'язаний діяти відповідно до ч.4 ст.7 КАС України: застосувати Конституцію України як норму прямої дії та не застосовувати закон, який, на його переконання, суперечить

Основному Закону України. При цьому попередня відмова Пленуму ВС у внесенні конституційного подання не усуває ані права, ані обов'язку суду повторно порушувати питання конституційності у новій справі.

Під час касаційного перегляду ВС не повинен обмежуватися посиланням на попередню постанову Пленуму ВС, а має здійснити власну перевірку аргументів щодо конституційності спірної норми закону. Інший підхід означав би фактичне надання постановам Пленуму ВС нормативного значення, що є несумісним з принципами незалежності суддів, верховенства Конституції України та прямої дії її норм, а також сприяв би виникненню ризику поступового перетворення механізму конституційного контролю по захисту Конституції України на інструмент обмеження судової незалежності під час здійснення правосуддя судами.

Саме тому справжня реалізація принципу прямої дії норм Конституції України передбачає, що кожен суд (суддя) зберігає право і обов'язок самостійно оцінювати відповідність закону Конституції України незалежно від того, яку позицію раніше займав Пленум ВС. Основний Закон України є актом прямої дії для всіх судів, а не лише для найвищої судової інстанції (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/blog/366851-postanovy-plenumu-verkhovnoho-sudu-pro-vidmovu-u-vnesenni-konstytutsiinoho-podannia-protsedurni-rishennia-chy-instrument-vtruchannia-u-suddivsku-nezalezhnist>). – 2026. – 17.07*).

О. Банчук, член правління Центру політико-правових реформ

Українська сага презавантажень органів влади.

Чому заміна людей не завжди гарантує реформу інституцій

В українській політиці після Революції Гідності сформувалася проста й зрозуміла для суспільства формула реформування держави: якщо орган влади працює погано, потрібно перевірити його працівників, звільнити недоброчесних і набрати нових. Саме за цією логікою будувалися люстрація, переатестація працівників міліції, оцінювання

суддів, атестація прокурорів, а сьогодні – презавантаження Бюро економічної безпеки (БЕБ) та митних органів.

Для суспільства така модель виглядає переконливою: орган працює погано – звільняємо негідників і залишаємо чесних. Однак за останні 12 років Україна пройшла щонайменше дев'ять масштабних кампаній

очищення та перезавантаження державних інституцій. І цей досвід дає підстави поставити важливе питання: чи справді проблема державних органів полягає лише в людях, чи все ж таки в самих інституціях, правилах їхньої роботи та системі управління?

Кадрове очищення як рецепт реформ

Починаючи з Революції Гідності, в Україні намагалися й намагаються посилити якість роботи окремих (чи й усіх) органів влади через оцінювання (атестацію) їхніх службовців.

Наразі в системі державної влади одночасно тривають кваліфікаційне оцінювання всіх суддів; атестація всіх прокурорів; одноразова атестація всіх працівників Бюро економічної безпеки; одноразова атестація всіх посадових осіб Державної митної служби.

Зокрема експерти так описують процеси змін у БЕБ: «Є й інша проблема: сама атестація фактично відсуває основну роботу органу на другий план. Працівники готуються до тестів, збирають документи, беруть відпустки. Як наслідок, частина функцій Бюро опиняється «на паузі» – замість розслідувань і аналітики ресурси витрачаються на внутрішній процес перезавантаження».

Схожу оцінку висловлюють і народні депутати, які наголошують, що одночасна переатестація понад тисячі працівників та проведення нових конкурсів об'єктивно уповільнюють роботу органу.

Але цей приклад і складнощі в роботі БЕБ водночас не зупиняють від пропозицій щодо повної переатестації, наприклад, працівників іншого органу – Державного бюро розслідувань (ДБР). Лунають також ідеї про проведення чергової переатестації поліціантів, посадових осіб податкових органів, службовців Державної служби фінансового моніторингу тощо.

Дев'ять хвиль перезавантаження

Щоб оцінити реалістичність і ефективність проведення та завершення цих процедур, пропонуємо поглянути на дев'ять основних етапів української історії очищення органів влади (у хронологічному порядку). Варто зазначити, що наведені нижче приклади не є

тотожними за змістом і правовою природою. Частина з них стосується масових атестацій і переатестацій службовців, частина – люстраційних механізмів, а частина – кадрового перезавантаження або формування нових державних інституцій.

Однак усі ці випадки об'єднує спільна логіка реформування: спроба підвищити ефективність роботи державного органу насамперед через заміну людей.

Водночас між цими механізмами є суттєві відмінності. Атестації та переатестації спрямовані на перевірку чинних службовців; люстрація – на усунення осіб через їхнє минуле; формування нових органів передбачає відбір з нуля. Різною є й міра успіху: Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) вдалося оновити керівництво за три місяці, тоді як оцінювання суддів триває понад десятиліття. Саме тому порівняльний аналіз цих кампаній має на меті не їх ототожнення, а виявлення спільного системного патерну: в жодному з випадків кадрова зміна сама собою не стала достатньою умовою інституційної реформи.

Масові перевірки та переатестації

Судді. Одразу після Революції Гідності 8 квітня 2014 року Верховна Рада України ухвалила Закон про відновлення довіри до судової влади. Він передбачав спеціальну перевірку суддів, причетних до політичних переслідувань під час мирних протестів, Тимчасовою спеціальною комісією при Вищій раді юстиції протягом одного року. До завершення цієї процедури було ухвалено Закон про забезпечення права на справедливий суд від 12 лютого 2015 року, яким уже передбачено проведення первинного кваліфікаційного оцінювання всіх суддів Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

Процедуру оцінювання суддів на відповідність обійманій посаді було закріплено на конституційному рівні на підставі Закону про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) від 2 червня 2016 року. За оцінками експертів, близько третини всіх суддів (3000) звільнилися з посад, щоб не проходити оцінювання.

А вже 2026 року з'явилися проміжні критерії (benchmarks), виконання яких необхідне для вступу України до ЄС, і серед них – досягнення прогресу в оцінюванні чинних суддів (23.2.4).

Процес тривалістю в 12 років досі не добіг кінця, і навіть для повноцінної європейської інтеграції Європейська комісія не вимагає його завершити, а лише «досягнути прогресу».

Працівники міліції. На підставі нового Закону про Національну поліцію від 2 липня 2015 року на базі управлінь Міністерства внутрішніх справ було утворено новий орган виконавчої влади – поліцію. А працівники міліції (органів внутрішніх справ) могли перейти на службу до поліції й отримати статус поліціантів після проходження переатестації.

Незважаючи на широку долученість представників громадськості до цієї переатестації, її результати стали глибоким розчаруванням – лише близько 5,8–7,7% колишніх міліціонерів не пройшли цієї процедури. Значна частина звільнених міліціонерів змогла також поновитися на посадах за результатами рішень адміністративних судів через недосконалість прописаних положень чи недоліків у роботі атестаційних комісій.

Згодом і Конституційний суд України визнав неконституційним положення закону про можливість звільнення працівників міліції через непроходження атестації.

Прокурори. Закон про першочергові заходи з реформи органів прокуратури від 19 вересня 2019 року передбачав проходження атестації всіма прокурорами. Близько 20% прокурорів не пройшли цієї процедури. Однак певну кількість було поновлено на посадах на підставі рішень адміністративних судів, до того ж Конституційний суд України тричі визнавав неконституційними окремі положення зазначеного закону.

Як і щодо суддів, проміжний критерій (benchmarks), виконання якого необхідне для вступу України до ЄС, передбачає досягнення прогресу в атестації прокурорів (23.2.4).

Працівники Бюро економічної безпеки України. Закон про удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України від 20 червня 2024 року передбачив проведення

одноразової атестації всіх працівників БЕБ. Це питання було одним із наріжних у процесі обговорення, підготовки та ухвалення закону, який тривав близько півтора року. Спочатку була депутатська ініціатива про перезавантаження Бюро (реєстр. №9080 від 3 березня 2023 року), потім – удосконалений проєкт про першочергові заходи з реформування Бюро (реєстр. №10088) і непідтримка урядового законопроєкту в першому читанні 23 лютого 2024 року через відсутність у ньому процедур переатестації.

Про оцінювання процесу переатестації працівників БЕБ, який триває, вже йшлося вище.

Посадові особи митних органів. Процес підготовки й ухвалення 17 вересня 2024 року Закону про встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів розпочався ще 2021 року з подання урядового законопроєкту №6490 та підготовки депутатського варіанту 6490-д від 6 квітня 2023 року.

Процес атестації митників стартував 14 травня 2026 року й триватиме ще, відповідно, 18 місяців і 36 місяців (залежно від посад).

Люстраційні механізми

Публічні службовці. 16 вересня 2014 року було ухвалено Закон про очищення влади, що передбачав люстрацію осіб (публічних службовців), які сприяли узурпації влади президентом В.Януковичем, а також осіб, які працювали в органах КДБ і комуністичній партії протягом радянського періоду нашої історії. Для таких осіб передбачалася заборона обіймати будь-які державні посади (крім виборних) протягом 10 років.

На початку 2015 року з-під дії закону дозволили виводити вищий офіцерський склад, аби залучити його до підвищення обороноздатності держави. 2018 року така можливість відкрилася для всіх учасників бойових дій на сході держави.

За весь час дії зазначених заборон перевірку пройшли мільйони (!) осіб, але до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення

влади» (в народі – Реєстру люстрованих), було включено відомості максимум про 900 службовців.

Певну кількість осіб було виключено з цього Реєстру на підставі рішень адміністративних судів, а також рішень Європейського суду з прав людини, який установив, що окремі положення та процедури цього закону не відповідають європейським стандартам захисту прав людини.

Формування або перезавантаження інституцій

Працівники Державного бюро розслідувань. Утворення нового органу правопорядку на підставі закону від 12 листопада 2015 року на виконання вимог Конституції про позбавлення прокуратури функції досудового слідства передбачало «відсіювання» слідчих органів прокуратури та оперативників інших органів, а не пряме їх переведення до нового Бюро.

Так, закон визначав, що на початку формування ДБР слідчі прокуратури мають становити не більш як 30% особового складу, інші слідчі – не більш як 19%, інші правники (без досвіду роботи в органах розслідування) – не менш як 51%. 60% оперативних співробітників мали становити особи, які раніше не працювали в оперативних підрозділах.

Але таке квотування на рівні закону, вочевидь, не спрацювало, тому що проміжний критерій (benchmarks) 24.3.1, виконання якого необхідне для вступу України до ЄС, передбачає впровадження комплексного закону про реформу ДБР за значної участі незалежних експертів, визначених міжнародними партнерами.

Державні службовці категорії «А». Закон про перезавантаження влади від 19 вересня 2019 року було ухвалено в один день із законом про першочергові заходи з реформування органів прокуратури. Він ліквідував самостійність державних службовців категорії «А» й підпорядкував їх політично мотивованим рішенням прем'єр-міністра України та/або міністрів. Ідеться про державного секретаря Кабінету міністрів України, його заступників, державних секретарів міністерств, керівників та заступників керівників центральних органів виконавчої влади (служб, агентств та інспекцій).

Це мало наслідком масове звільнення службовців і кардинально погіршило стабільність усієї державної служби у її відносинах із політиками.

Керівництво Національного агентства з питань запобігання корупції. Закон про забезпечення ефективності інституційного механізму запобігання корупції від 2 жовтня 2019 року передбачив дострокове припинення повноважень членів НАЗК, керівника та заступників керівника апарату НАЗК.

За три місяці було проведено конкурс і 15 січня 2020 року призначено нового голову агентства.

Чому держава знов і знов повертається до переатестацій?

Українська політика вже понад десять років повертається до переатестації як універсального інструменту реформування державних інституцій. Вона добре працює як політичний сигнал суспільству: демонструє рішучість влади та створює відчуття оновлення.

Однак значно рідше відповідає на питання, чому інституція стала неефективною. Проблема часто полягає не лише в людях, а й у правилах роботи органу, його підпорядкуванні, системі стимулів та механізмах відбору керівництва. Тому переатестація нерідко стає не змістом реформи, а її замінником, залишаючи незмінними причини, які зрештою знову породжують запит на чергове «перезавантаження».

Що показали 12 років перезавантажень?

Основні висновки вже проведених процедур оцінювання, атестації та переатестації службовців такі.

Тривалість процедур. Процеси оцінювання чи переатестації в багатьох випадках тривають роками, а іноді й понад десятиліття. Тому зазвичай ніколи не збігається коло осіб, які формують ідею, планують ці процеси, виписують правила, впроваджують на практиці та захищають отримані результати в судах. Найпоказовішим прикладом є кваліфікаційне оцінювання суддів, яке розпочалося 2015 року й досі не завершене. Водночас навіть проміжні

критерії вступу України до Європейського Союзу не вимагають його завершення, а лише досягнення прогресу.

Великі витрати ресурсів. Проведення масштабних процедур оцінювання та переатестації потребує значних організаційних, кадрових і фінансових ресурсів. Крім того, такі процеси часто відволікають органи влади від виконання їхніх основних функцій. Як показує приклад Бюро економічної безпеки, працівники спрямовують значну частину часу та ресурсів на проходження внутрішніх процедур замість того, щоб виконувати безпосередні завдання органу.

Судовий перегляд результатів. Результати оцінювання, атестацій і переатестацій регулярно стають предметом розгляду адміністративних судів, Конституційного суду України та Європейського суду з прав людини. Частину звільнених осіб було поновлено на посадах за рішеннями судів, а окремі положення законів, які регулювали такі процедури, визнано неконституційними або такими, що не відповідають європейським стандартам захисту прав людини.

Відсутність гарантій результату. Досвід дев'яти хвиль кадрового перезавантаження не дає підстав стверджувати, що кожна наступна переатестація автоматично забезпечує кращий результат.

Що робити далі?

Узагальнення результатів дев'яти хвиль кадрового перезавантаження не означає, що від таких процедур слід повністю відмовитися. Однак накопичений досвід свідчить про необхідність виваженішого підходу до їх застосування.

Насамперед варто завершити вже розпочаті процедури оцінювання та переатестації, які в окремих випадках тривають роками й навіть понад десятиліття.

Не менш важливим є повернення довіри до відкритих конкурсів як механізму добору керівників і службовців на державні посади. Досвід конкурсного відбору до НАБУ, НАЗК, БЕБ, органів суддівського врядування – за участі незалежних комісій – показує, що саме така модель здатна забезпечити легітимність призначень і мінімізувати ризик політичного впливу. Саме конкурсний відбір, а не постійне перезавантаження вже сформованих колективів, має залишатися основним способом оновлення публічної служби.

Окремої уваги потребують механізми внутрішнього контролю та дисциплінарної відповідальності. Ефективність роботи органів влади значною мірою залежить не лише від первинного відбору кадрів, а й від здатності системи своєчасно реагувати на порушення та професійні недоліки вже під час проходження служби. Для цього необхідні дієві дисциплінарні комісії з чіткими процедурами, а також регулярна зовнішня оцінка ефективності органу загалом – а не лише окремих його працівників.

Водночас особливу увагу слід приділяти гарантіям незалежності конституційних органів, для яких стабільність і захист від політичного впливу є необхідною умовою належного функціонування (*ЦППР (<https://pravo.org.ua/blogs/ukrayinska-saga-perezavantazhen-organiv-vlady-chomu-zamina-lyudej-ne-zavzhdy-garantuye-reformu-instytutcij/>). – 2026. – 7.07).*

А. Магера, експерт з конституційного права в ЦППР

Чому Україна не зможе провести вибори одразу після війни

В Україні періодично здійснюється інформаційна хвиля повідомлень про підготовку до виборів. Вчоргове це сталося улітку, коли стало відомо, що президент Володимир Зеленський зустрічався з потенційними конкурентами, зокрема, з колишнім голово-

мом, а зараз – послом у Великій Британії Валерієм Залужним, який підтвердив, що братиме участь у потенційних виборах.

Щоразу майбутні вибори подаються як якась швидка і підготовлена процедура, яку можна розпочинати ледь не наступного дня після

скасування воєнного стану. Та насправді до голосування нічого не готово. Потрібна довга законотворча робота та підготовка Центральної виборчої комісії.

На якому етапі перебуває підготовка закону про повоєнні вибори, скільки часу та грошей потрібно ЦВК, щоб порахувати виборців та підготувати дільниці, як бути з голосуванням за кордоном та за яких умов ці вибори визнає демократичний світ – про все це онлайн-видання The Page поговорило з Андрієм Магєрою, експертом з конституційного права в ЦППР, заступником Голови ЦВК у 2007-2018 роках. Спілкувався Олекса Шарабура.

Якою мала б бути підготовка до виборів у правовій державі

О.Ш.: Зараз ми бачимо спроби створити якийсь законопроект про проведення виборів після війни. Чи можливо провести вибори за чинним законодавством і як це мало б бути врегульовано в правовий спосіб?

А.М.: У нас є Виборчий кодекс, у нас є Конституція з певними вимогами, які ми не можемо обійти. Очевидно, що післявоєнні вибори – це щось особливе: вони не чергові і не позачергові. Такого в законі наразі не передбачено. Тому потрібен окремий закон, який визначатиме порядок саме цих виборів. Змінювати весь кодекс чи тим паче Конституцію не потрібно. Цей закон має бути на один раз – ми ж не плануємо постійно жити у війні.

О.Ш.: Чи можливо провести всі вибори в один день?

А.М.: Частина четверта статті 3 Виборчого кодексу забороняє одночасне проведення чергових або позачергових загальнодержавних виборів з іншими черговими чи позачерговими загальнодержавними виборами та з черговими місцевими виборами. На моє переконання, вибори не повинні бути одночасними, тому що це складно і має багато ризиків щодо зловживань. Президентська і парламентська кампанії мають різні строки, комісії, фонди та логіку агітації; їх накладання збільшує ризик маніпуляцій і спорів щодо легітимності.

На мою думку, першими доцільно провести президентські вибори, потім парламентські, а місцеві – третіми.

О.Ш.: Як швидко можуть бути призначені та проведені вибори після скасування воєнного стану?

А.М.: Стаття 20 Виборчого кодексу зараз передбачає, що рішення про призначення виборів, які не відбулися через воєнний стан, має бути ухвалене не пізніше місяця після його припинення або скасування. Якщо окреме рішення не потрібне, ЦВК у цей самий строк оголошує початок процесу. Але ця вимога закону не може бути виконана, тому що немає умов для проведення таких виборів. Якщо говорити лише про формальне скасування воєнного стану, а не про створення всіх необхідних умов для проведення безпечних демократичних виборів, то на підготовку потрібно щонайменше шість місяців.

Але суспільство може не дати ці пів року, тому що настрої вже такі, що люди вимагатимуть швидких змін.

Тому може статися ситуація, що ЦВК виділять максимум три місяці. А роботи дуже багато: уточнення мережі дільниць, закриття тих, де не лишилося людей, збільшення кількості в тих регіонах, куди переїхало багато громадян, підготовка Реєстру виборців, кадрове, фінансове та програмне забезпечення.

Уточнення редакції: ЦВК у постанові від 7 січня 2026 року рекомендувала у майбутньому законі про повоєнні вибори встановити шестимісячний перехідний (підготовчий) період після завершення воєнного стану і до офіційного старту самої виборчої кампанії.

О.Ш.: Скільки можуть коштувати повоєнні вибори?

А.М.: Витрати на вибори в бюджет не закладені, ми наразі навіть не знаємо, який обсяг буде потрібен, тому що 70% витрат ЦВК – це зарплати членів окружних і дільничних виборчих комісій та відрахування з них, а вони залежать від мінімальної зарплати, яка постійно зростає. Проте, на мою думку, це будуть дуже дорогі вибори.

Уточнення редакції: У грудні 2025 року заступник голови ЦВК Сергій Дубовик публічно назвав орієнтир не менше 20 млрд грн за всі три види виборів разом з частиною супутніх витрат.

О.Ш.: Швидше ніж за пів року після скасування воєнного стану не вийде провести вибори?

А.М.: Ці пів року чи кілька місяців, які громадяни будуть згодні потерпіти, – це ще не старт самих виборів, а підготовка. Після цього стартує виборчий процес, строки якого чітко визначені Виборчим кодексом: 90 днів до голосування на чергових президентських виборах, 60 днів – на чергових парламентських.

Але варто наголосити, що вибори – це не про механіку, це про принципи, про цінності, на яких вони мають базуватися. Окрім питання безпечного голосування, є велике питання до забезпечення рівних можливостей проведення передвиборчої кампанії. Практично це вимагає безпеки виборців, кандидатів і членів комісій; реальної політичної конкуренції; свободи слова, мирних зібрань і пересування; плюралістичного медіасередовища; рівного доступу до агітації; незалежного спостереження; дієвого оскарження; відсутності адміністративного, кримінального або економічного тиску на кандидатів та опозиційні сили.

Боротьба з російським впливом не може бути приводом для свавілля проти опозиції, незалежних медіа чи громадянського суспільства.

Нам не потрібні вибори заради виборів – це має бути демократичний процес волевиявлення.

Наразі немає жодних передумов для виборів: ані скасування воєнного стану, ані безпекових умов, та й законодавство не готове.

Депутати мають спершу домовитися про те, на які вибори вони згодні

О.Ш.: У грудні 2025 року було створено парламентську робочу групу з підготовки виборчого законодавства, щоб на момент скасування режиму воєнного стану вже була готова законодавча база. На її засіданнях звучали контраверсійні заяви: про дедлайн на підготовку закону до лютого 2026 року, про гібридну модель виборів та онлайн-голосування тощо. Водночас з обговорень зрозуміло, що депутати не можуть домовитися навіть про фундаментальні речі. На якому етапі підготовка законопроекту зараз та чи йде взагалі робота групи?

А.М.: До складу групи входить понад 60 представників. Серед них – народні депутати з усіх фракцій і груп, представники Офісу президента, Кабінету Міністрів, Центральної виборчої комісії, правоохоронних органів, Верховного Суду, військових структур, а також профільних громадських організацій та експертного середовища. Зараз ми розділилися на підгрупи за напрямками, кожен розробляє свою частину.

Але немає сенсу займатися вторинними речами, якщо не вирішені головні питання: безпека, коли проводити вибори і як їх проводити.

Це насамперед має бути політичне рішення: депутати від усіх політичних сил мають визначитися і прийти до консенсусу, що вибори до парламенту мають бути за такими-то принципами. Тоді вже робоча група може від чогось відштовхуватися і щось розробляти.

Проте якщо в законопроект будуть закладені неконституційні положення – я це освячувати своєю присутністю не буду і вийду з цієї групи.

О.Ш.: Голова робочої групи, перший заступник голови Верховної Ради Олександр Корнієнко наголошував, що це все одно буде політичне рішення депутатів, маючи на увазі, що вони можуть проголосувати і якісь радикальні зміни. Якщо депутати захочуть запровадити такі правила, які вимагатимуть змін до Конституції, чи можливо це реалізувати?

А.М.: Якщо в закон будуть включені якісь норми, які вимагають змін до Конституції, то це значно затягне процес ухвалення законопроекту. Частина друга статті 157 прямо забороняє змінювати Конституцію під час воєнного або надзвичайного стану. Тобто законопроект точно не буде проголосований до майбутніх виборів.

Також зміни до Конституції вимагатимуть голосування на двох сесіях: спочатку законопроект попередньо схвалює більшість від конституційного складу Верховної Ради, а на наступній черговій сесії за нього мають проголосувати щонайменше дві третини депутатів.

А перед цим Конституційний Суд має перевірити законопроект про внесення змін

до Конституції на відповідність статтям 157 і 158. Це може тривати до шести місяців. Хоча в нас бували випадки швидких рішень: у березні 2014 року Конституційний Суд за 7 днів визнав постанову кримського парламенту про проведення референдуму повністю неконституційною. Тобто якщо в законопроект закладати зміни до Конституції, то це надовго. А у нас немає такого часу. Суспільство вимагає виборів вже.

Голосування за кордоном – не обов’язкова світова практика

О.Ш.: Ну хоч про щось вже домовилися на засіданнях групи, наприклад, як проводити вибори за кордоном?

А.М.: Питання виборів за кордоном складне і не має універсального вирішення. Голосування за кордоном – не загальне правило чи якась міжнародна вимога. Кожна держава вирішує для себе. Є, наприклад, держави, де таке голосування, в принципі, заборонене: наприклад, Ізраїль. В тій же Чехії та Словаччині не можна голосувати за депутатів Європарламенту з-за кордону.

Наявна мережа закордонних дільниць не розрахована на таку кількість українців, як ми маємо за кордоном. Одна дільниця навіть за ідеальної організації може пропустити приблизно 6,5–7 тис. виборців.

Можна створити другу дільницю в дипустанові. Та для збільшення кількості дільниць потрібні кошти, час, люди і забезпечення безпеки. Щоб відкрити додаткові дільниці у школах, культурних центрах чи інших приміщеннях поза посольствами, потрібна згода держави перебування. Водночас в Чехії, наприклад, за законодавством заборонено відкрити дільницю поза консульством.

Серед реалістичних рішень: продовження годин голосування з 7:00 до 22:00, але й це вимагатиме змін до законодавства.

Я проти дострокового чи голосування протягом кількох днів – таке вже було в 90-х і Україна від цього відмовилася не від хорошого життя. Дострокове або кількадедне голосування потребує жорстких запобіжників щодо зберігання бюлетенів, доступу до приміщень,

пломбування скриньок, спостереження і безперервності документації.

Нині в законодавстві максимально деталізовано процедуру дня виборів: з 8:00 до 20:00, що робити з невикористаними бюлетенями, як зберігають, як транспортують, як рахують. Все це прописано саме тому, що складно забезпечити відсутність зловживань. Це все через набутий негативний досвід зловживань, вкидів, фальсифікацій.

Водночас є країни, в яких кількаденні вибори дозволені. Наприклад, Білорусь. І саме там на позачергових виборах відбувається до 60% фальсифікацій.

І ми ніяк не обійдемо юридичну проблему конституційної і законодавчої конструкції «день голосування», також у нас в Конституції чітко вказано, що вибори президента відбуваються у неділю.

Скептично також ставлюся до електронного чи варіанту голосування поштою з тих же аргументів – низька довіра та неможливість убезпечити від зловживань.

Моя пропозиція щодо голосування українців, які зараз за кордоном: хай приїдуть на один день і проголосують на будь-якій дільниці в Україні, якщо справді хочуть брати участь у житті країни.

О.Ш.: Є громадяни України, які зараз за кордоном, але після скасування воєнного стану захочуть керувати життям держави на виборчих посадах. Як бути з ними?

А.М.: Для кандидатів у народні депутати Конституція вимагає проживання в Україні протягом останніх п’яти років (стаття 76), для кандидатів у президенти – протягом десяти останніх перед днем виборів років (стаття 103). Ці вимоги не можна скасувати звичайним законом.

Питання осілості для участі у висуванні є принциповим і не можна його на догоду комусь змінювати: людина робила свідомий вибір, коли виїздила.

Водночас є потреба в розробці спеціальних механізмів для людей, чия фізична відсутність не була добровільним вибором: військових, які виконували наказ за кордоном, перебували на навчанні або на території бойових дій

поза Україною, а також полонених. Такий виняток має бути сформульований у межах конституційної логіки. Добровільний тривалий виїзд за кордон є юридично іншою ситуацією.

Повоєнні вибори будуть найдорожчими і точно не ідеальними

О.Ш.: Як же нам все-таки підготуватися до повоєнних виборів?

А.М.: Ці вибори не будуть і не можуть бути ідеальними – це треба чітко усвідомити

і прийняти. Але вони повинні бути проведені з дотриманням правил демократичного світу, щоб бути визнаними світом. Так, дрібні порушення будуть. Але демократичні засади мають бути дотримані: виборець повинен мати можливість вільно сформулювати політичну волю і вільно її реалізувати без незаконного впливу, підкупу чи обману (ЦППР (<https://pravo.org.ua/blogs/chomu-ukrayina-ne-zmozhe-provesty-vybory-odrazu-pislya-vijny/>). – 2026. – 20.07).

Ю. Ганущак, директор Інституту розвитку територій, Автор та співавтор ряду законопроектів з питань реформування місцевого самоврядування, бюджету та державних закупівель

Чому Україна досі живе не за парламентсько-президентською Конституцією

Відзначення Дня Конституції в Україні традиційно активізує дискусії про те, якою має бути система державного управління після війни. Одні вважають, що країні потрібна сильна президентська вертикаль, інші наполягають на посиленні парламентської моделі.

Однак, можливо, проблема полягає не в тому, яку форму правління обрати Україні, а в тому, чому вона досі не навчилася жити за тією парламентсько-президентською моделлю, яку сама для себе обрала.

Саме ця суперечність між конституційною моделлю та реальною практикою влади багато в чому пояснює політичну нестабільність, перманентні конфлікти між інститутами влади та циклічні кризи української державності.

Чому парламентські вибори в Україні не визначають політику

У більшості європейських країн із парламентською або парламентсько-президентською формою правління саме парламентські вибори задають політичний курс держави. Так, у Німеччині результат виборів до Бундестагу визначає склад парламентської більшості, яка формує уряд і несе політичну відповідальність за його діяльність. Аналогічно

працюють політичні системи Словаччини, Угорщини та багатьох інших держав Центральної Європи. У Румунії, Молдові, Польщі, попри наявність досить сильного інституту президентства, саме парламентська більшість визначає склад уряду та основні напрями державної політики. Президентські вибори мають важливе політичне значення, однак не підміняють собою парламентську демократію.

В Україні ситуація історично склалася інакше. Формально парламентські вибори визначають склад Верховної Ради та майбутню коаліцію, однак фактично суспільство та політичні еліти сприймають як головну політичну подію саме президентські вибори.

Це породжує модель, яку можна описати як принцип «переможець отримує все». Перемога на президентських виборах сприймається не як отримання обмеженого Конституцією президентського мандата, а як набуття абсолютного права визначати політику держави загалом. Саме тому парламентська більшість часто формується не навколо програм чи ідеологій, а навколо політичної сили чинного президента.

Якщо більшість за результатами парламентських виборів не відповідає політиці президента, він намагається переформатувати

її, використовуючи весь потенціал підпорядкованих йому силових структур. Найяскравіше це проявилось після перемоги Віктора Януковича у вигляді «тушкування» парламенту. Якщо ж президентові це не вдається, протистояння між ним та урядом є неминучим, що ми могли спостерігати під час співжиття Віктора Ющенка та Юлії Тимошенко.

Крапку в суб'єктності парламенту фактично поставила сама Верховна Рада IX скликання, скасувавши вистражданий століттями парламентаризму захист у вигляді депутатського імунітету.

Банкова ухвалює рішення, Грушевського відповідає

Чому в Україні все не так, як у людей? Нібито будували парламентсько-президентську республіку, а вийшло так, що рішення ухвалюють у будівлі на Банковій, а відповідають за них на Грушевського.

Чи можуть усі інститути влади навчитися жити за Конституцією, не намагаючись перетягнути владу на свій бік? Може, варто перечекати ще кілька десятиліть, поки зміниться покоління політиків-хижаків, сформованих під час первинного накопичення капіталу? Однак закрадається сумнів, бо різка зміна поколінь 2019 року не призвела до якісної зміни політичних інструментів – та ж політична корупція, та ж нестійка парламентська більшість, яку неможливо забезпечувати ідеологією, та ж хронічна нездатність ухвалювати непопулярні, але необхідні для країни закони самостійно, а не під тиском зовнішніх чинників.

Може, проблема не стільки в наспіх мобілізованих до законодавчої роботи неофітах? Адже парламент 1990 року теж складався з новачків у політиці, але спромігся ухвалити акти, які утворили українську державу.

Однією з ознак того, що конституційна конструкція не є надійною, є неспроможність політичних еліт урегульовувати соціальні та інституційні кризи у встановлений Конституцією спосіб. І тоді ці кризи урегульовує саме суспільство – через революції, майдани. В Україні після ухвалення Конституції 1996 року їх було вже три.

Чи не є це головною ознакою інституційної неспроможності системи? Якщо політичні кризи тричі доводилося вирішувати позаконституційним шляхом, то, можливо, проблема полягає не лише у політичній культурі чи якості еліт, а й у самій конструкції влади.

Чи не забагато? І чи не закладено проблему в самій Конституції? Адже хронічне нехтування нею самими інститутами влади може бути симптомом того, що конструкція влади, викладена в ній, не є стійкою і не має елементів зворотного зв'язку, які могли б її стабілізувати.

Як мали б працювати конституція та Конституція

Конституція в сучасному розумінні – це не просто юридичний документ. Він складається з двох своєрідних договорів. У класичному розумінні це конституція (конструкція) влади, тобто договір між елітами про розподіл владних повноважень, який визначає правила співіснування різних центрів влади, встановлює систему стримувань і противаг та не дозволяє жодному з інститутів узурпувати повноваження. Її головна функція полягає не лише в розподілі владних повноважень, а й у створенні механізмів стабілізації політичної системи в умовах конфліктів і криз.

Інша частина Конституції – суспільний договір, який визначає відносини між суспільством і державою та в деяких країнах оформлюється окремим документом, який зазвичай називають Декларацією прав людини.

У парламентсько-президентській республіці президент має бути гарантом дотримання саме першої частини Конституції, тобто конструкції влади. Саме він має бути тим інститутом, який не дозволяє політичним конфліктам переростати у системні кризи. І для цього в нього має бути два інструменти – розпуск парламенту та прийняття відставки уряду.

Але водночас президент не може впливати на діяльність виконавчої влади та визначати політику держави. Звісно, він може формувати своє бачення цієї політики через право законодавчої ініціативи, але її затвердження – прерогатива виключно парламенту, а її

реалізація – уряду, який несе за це політичну відповідальність. І ця відповідальність має бути чітко пов'язана з парламентською більшістю, яка його сформувала.

А от функцію захисту другої частини Конституції та противаги природним спокусам президента вийти за конституційні межі має виконувати Конституційний суд. Проблема полягає не в тому, що парламентсько-президентська модель є помилковою. Навпаки, саме вона дає змогу найкраще збалансувати різні центри влади. Проблема в іншому: українська версія цієї моделі так і не створила достатніх інституційних запобіжників проти концентрації влади й не забезпечила чіткого зв'язку між повноваженнями, відповідальністю та політичними наслідками ухвалених рішень.

Саме тому система раз-по-раз відтворює ті самі політичні кризи незалежно від прізвищ президентів, складу парламенту чи поколінь політиків.

Чому український президент завжди прагне більше влади

Українська політична практика сформувала іншу логіку: кожен президент прагне не лише впливати на політику, а й контролювати виконавчу владу.

Одним із важелів цього є система кадрових призначень. Президент не просто бере участь у формуванні державного апарату, а зберігає контроль над значною частиною призначених ним посадовців. У більшості демократій діє принцип «призначив і забув». В Україні ж традиційно працює принцип «призначив і не забув». Призначеного посадовця і далі сприймають як представника політичної команди президента, а президента – як відповідального за його діяльність.

Особливо це стосується силового блоку. Призначення керівників силових органів завжди було одним із ключових інструментів політичного впливу президента. Схожа логіка поширюється й на судову систему. Участь президента у формуванні суддівського корпусу створює постійний конфлікт між функцією гаранта Конституції та політичною відповідальністю за кадрові рішення.

Окремою проблемою є система призначення голів обласних державних адміністрацій. Формально вони є представниками виконавчої влади на місцях, але фактично їх традиційно розглядають як елемент президентської вертикалі влади. Така сама ситуація склалась і з дипломатичною службою. Послів нерідко сприймають не лише як представників держави, а й як ставлеників конкретної політичної команди президента.

Як наслідок, президентська інституція постійно отримує стимули розширювати свій вплив, а сама конституційна конструкція поступово зміщується від парламентсько-президентської моделі до президентської практики управління. І річ тут, вочевидь, не лише в особистих амбіціях конкретних президентів, а й у самій логіці побудови системи влади.

Як перезібрати систему відповідальності

Одним із головних недоліків чинної моделі є відсутність чіткої відповідальності парламентської більшості за сформований нею уряд. Парламентська більшість має нести повну політичну відповідальність за діяльність Кабінету міністрів, а не перекладати її на президента чи зовнішні обставини.

Право розпуску парламенту має бути чітко пов'язане з нездатністю парламенту сформувати й утримувати дієздатну більшість та уряд. Однією з ознак втрати такої більшості є неприйняття законодавчих ініціатив уряду. Якщо парламентська більшість не здатна підтримувати уряд, вона має бути готовою брати на себе політичні наслідки такої ситуації – або висловити уряду недовіру, або достроково припинити свої повноваження. За рішенням президента, який у такій системі виконує функцію перезапуску політичного механізму.

З іншого боку, уряду потрібно надати карт-бланш для реалізації непопулярних, але необхідних рішень. Зокрема уряд міг би мати право подавати законопроекти з умовою, що у разі неприйняття парламентом рішення про недовіру уряду такий законопроект вважається схваленим. Це дало б змогу уникнути ситуацій, коли парламентська більшість фактично блокує власний уряд.

Але така модель можлива лише тоді, коли у процес законотворення не втручається третя сторона – президент. Саме тому перегляду потребує процедура промульгації законів. Фактично Україна запозичила механізм підписання законів із практики США, де президент є керівником виконавчої влади. В українських реаліях це породило парадоксальну ситуацію, коли глава держави може фактично блокувати законодавчий процес.

Спроба вирішити проблему через повторний підпис голови Верховної Ради виглядає незграбною. Спікер має підтверджувати лише дотримання парламентських процедур. Натомість остаточне введення закону в дію має здійснювати уряд, який і нестиме відповідальність за його виконання. Це дасть змогу Кабінету міністрів контролювати відповідність остаточної редакції закону власній політиці та за потреби повертати неприйнятні рішення на доопрацювання. Якщо ж парламент вважатиме такі дії уряду неприйнятними, він завжди може скористатися механізмом вотуму недовіри.

Можливо, варто залишити за президентом право відкладального вето, подібне до польської моделі, коли глава держави може звернутися до Конституційного суду щодо відповідності закону Конституції. Та водночас необхідно обмежити строки розгляду таких звернень, аби не допустити паралічу законодавчого процесу.

Президент і без права підпису законів зберігатиме значні повноваження, насамперед у сфері контролю над силовими структурами. Тому і тут необхідні запобіжники від зловживань: усі кадрові призначення мають здійснюватися виключно в порядку, визначеному законом. Законодавчо має бути врегульована й організація апарату президента, адже, як показує український досвід, саме найближче оточення глави держави часто стає найзацікавленішим у збереженні системи фаворитизму.

Отже, без чіткого розмежування відповідальності між президентом, парламентом та урядом будь-яка конституційна конструкція і далі відтворюватиме нинішню нестійкість політичної системи.

Конституція і війна

Окремим викликом для української конституційної системи стала повномасштабна війна. Виявилось, що Конституція не дає однозначних відповідей на низку фундаментальних питань функціонування держави в умовах тривалого воєнного стану. Запровадження воєнного стану суттєво змінило баланс між гілками влади, посиливши роль президента й виконавчої вертикалі.

Конституція України виходила з припущення, що воєнний стан є тимчасовим і короткостроковим явищем. Однак повномасштабна війна продемонструвала, що держава може функціонувати в умовах воєнного стану роками. Саме тому одним із найдискусійніших питань стало проведення виборів під час війни. Конституція фактично не містить достатньо чітких механізмів урегулювання ситуації, коли війна стає тривалою.

Український досвід ставить фундаментальне питання: де проходять межі дії конституційних норм під час війни та які механізми мають забезпечувати стабільність політичної системи в умовах довготривалого надзвичайного стану?

Війна продемонструвала, що конституційна система має бути здатна функціонувати не лише в умовах політичної конкуренції мирного часу, а й у ситуаціях екзистенційної загрози для української держави. Може, слід придивитися до досвіду Ізраїлю, де вибори проводять у будь-якій ситуації і передвиборча кампанія дуже коротка. Де політичні партії готові до електоральних перегонів завжди, а не створюються перед самими виборами, не даючи громадянам можливості розгледіти чергового кота в мішку.

Чому відкладати конституційну реформу небезпечно

Конституційна реформа не може залишатися питанням невизначеного майбутнього, яке відкладають до завершення війни. Будь-яка політична система має власне «вікно можливостей» для реформування. Україна неодноразово отримувала такі вікна після великих політичних криз, однак використовувала їх лише частково.

Війна створює не тільки ризики, а й можливості для переосмислення конституційної конструкції держави. Відкладення цього питання до завершення війни не гарантує появи кращих умов для реформування.

І хоча зміни до Конституції не можна вносити під час війни, однак їх підготовка та обговорення мають відбуватися вже зараз, щоб устигнути їх затвердити до того, як зачиниться «вікно можливостей».

Якщо фундаментальні проблеми розподілу повноважень, відповідальності та системи

стримувань і противаг не буде вирішено, країна ризикує знову відтворювати ті самі політичні й інституційні кризи, які вже неодноразово переживала. Україні не потрібно обирати між президентською та парламентською республікою. Україні потрібно завершити побудову парламентсько-президентської республіки, яку вона формально обрала майже тридцять років тому (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/POLITICS/chomu-ukrajina-dosi-zhive-ne-za-parlamentsko-prezidentskoju-konstitutsijeju.html>). – 2026. – 6.07).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.51:343.352(477)

DOI: 10.71404/LAW.UA.2026.2-2.1

Солодка І. В. Роль парламенту у формуванні антикорупційного законодавства як гарантії забезпечення конституційних прав людини в Україні. *Право. UA*. 2026. № 2. Ч. 2. С. 5-12.

Статтю присвячено дослідженню ролі Верховної Ради України у формуванні антикорупційного законодавства як конституційного інструменту забезпечення прав і свобод людини. Проаналізовано конституційно-правові засади парламентської законодавчої функції у сфері запобігання корупції, ключові законодавчі акти та практику Конституційного Суду України щодо їх відповідності конституційним стандартам. Окреслено проблеми забезпечення балансу між антикорупційними цілями та конституційними правами людини і запропоновано напрями вдосконалення законодавчого процесу. Ключові слова: парламент, антикорупційне законодавство, конституційний контроль, запобігання корупції, конституційні права людини, Конституційний Суд України, Верховна Рада України.

УДК 342.727«364»

DOI: 10.71404/LAW.UA.2026.2-1.3

Єрмак В. П. Доктринальні моделі свободи вираження поглядів в умовах воєнного стану. *Право. UA*. 2026. № 2. Ч. 1. С. 19-25.

Здійснено теоретико-правовий аналіз концепцій свободи вираження поглядів під час воєнного стану. Досліджено розбіжності між американською лібертарною моделлю та європейською парадигмою пропорційності. Доведено методологічну обмеженість концепції максимального невтручання держави в умовх екстраординарного правового режиму. Обґрунтовано пріоритетність моделі «зважування інтересів» та концепції «демократії, що захищається» для вітчизняного правопорядку. Визначено засади правомірного втручання держави в комунікативну свободу через застосування превентивного безпекового стандарту та недопущення зловживання правом.

УДК 340.13:[342.24/.25:351]

DOI: 10.24144/2788-6018.2026.03.1.2

Гуриненко О. М. Юрисдикційні конфлікти у територіальному вимірі унітарної держави: теоретико-правовий аналіз. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Вип. 3. Ч. 1. С. 21–29.

У статті здійснено теоретико-правовий аналіз юрисдикційних конфліктів у територіальному вимірі унітарної держави. Обґрунтовано, що територія держави у правовому значенні не є однорідним простором, оскільки в її межах

можуть діяти різні правові режими, компетенції органів публічної влади та управлінські механізми. Саме тому територіальна юрисдикція розглядається не лише як сфера чинності правових норм, а і як важливий інструмент організації публічної влади та забезпечення стабільності правопорядку. Доведено, що юрисдикційні конфлікти виникають у разі перетину, дублювання або нечіткого розмежування повноважень між різними суб'єктами публічного управління. Вони можуть проявлятися у вертикальній, горизонтальній, функціональній та територіальній формах, а також у конфліктах між різними правовими режимами території. Звертається увага на те, що такі конфлікти не завжди мають виключно негативне значення, оскільки в окремих випадках вони виявляють недоліки правового регулювання та стимулюють його подальше вдосконалення. Окрему увагу приділено особливостям української моделі територіальної організації публічної влади, яка поєднує унітарний характер держави з процесами децентралізації. Встановлено, що основними причинами юрисдикційних конфліктів в Україні є фрагментарність законодавства, нечіткість визначення повноважень, недостатня координація між органами влади, неузгодженість інформаційних ресурсів та нерівномірність ресурсного забезпечення переданих повноважень. Зроблено висновок, що ефективно врегулювання юрисдикційних конфліктів потребує комплексного підходу, який має охоплювати кодифікацію законодавства, уніфікацію процедур, розвиток координаційних механізмів, цифровізацію управління та використання зарубіжного досвіду. Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності публічного управління, зміцненню правової визначеності та забезпеченню сталого територіального розвитку держави.

УДК 342.57

DOI: 10.33498/lowi-2026-04-158

Шевела В. Популізм проти конституціоналізму: правові аспекти

реполітизації та механізми демократичної самооборони. *Право України*. 2026. № 4. С. 158-168.

У статті досліджується феномен популізму як складний міждисциплінарний об'єкт аналізу, що перебуває на перетині політичної науки та юриспруденції. Наголошується на складності концептуального визначення цього поняття у сучасній науковій літературі, де популізм трактується як політичний стиль, комунікативна стратегія або соціально-політичний синдром. Метою статті є виявлення специфічних загроз популізму для конституційного ладу держави та обґрунтування інституційних механізмів самооборони конституціоналізму, які дають змогу захистити демократичний правопорядок у межах легітимних демократичних процедур. Для досягнення цієї мети використано комплексну міждисциплінарну методологію, що включає компаративно-типологічний, інституційний та герменевтико-правовий методи, а також метод юридичного моделювання. Показано, що популізм набуває особливого значення для юридичної науки тоді, коли політична риторика трансформується у реальні дії, спрямовані на підриг інституційної архітектури держави та принципів верховенства права. Проаналізовано механізми так званого авторитарного легалізму, за допомогою яких демократично обрані популістські актори можуть використовувати правові інструменти для демонтажу системи стримувань і противаг. Особливу увагу приділено феномену реполітизації державних інститутів і загрозам цифрового популізму, що посилюються алгоритмічними механізмами формування суспільного дискурсу. У результаті дослідження запропоновано концепцію «конституційного імунітету» як моделі інституційної резистентності демократичного правопорядку. Вона передбачає багаторівневу систему захисту, що включає нормативний імунітет (захист матеріального ядра конституції), процедурний імунітет (створення часових і процедурних бар'єрів для швидкої трансформації інституцій) та інтерпретаційний імунітет (інституційний плюралізм у визначенні змісту «волі народу»). Зроблено висновок, що поєднання цих

механізмів уможлиблює забезпечити баланс між відкритістю демократичної політичної системи та її здатністю до самозбереження в умовах популістського виклику.

УДК 342.766

DOI: 10.24144/2307-3322.2026.95.8

Кушніренко О. Г., Суховецький О. О. Право народу на повстання (*jus resistendi*). Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2026. Вип. 95. С. 67-76.

У статті проаналізовано законодавство України та зарубіжних країн, що дало можливість дійти висновку, що право народу на повстання притаманне будь-якій правовій системі, виходячи з принципу народного суверенітету, без винятків та застережень щодо форм правління, політичного режиму та інших особливостей держави. Наведено положення міжнародних нормативно-правових актів, які були ратифіковані Верховною Радою України та надано оцінку їх нормам в контексті права народу на повстання. Проаналізовано історичні, філософські та нормативно-правові підходи до розуміння права народу на повстання, зокрема через призму поглядів Фоми Аквінського, концепції народного суверенітету та доктрини войовничої демократії. Проаналізовано законодавство держав, в яких право на повстання прямо передбачено в нормах конституцій цих держав. В роботі запропоновано об'єктивний та суб'єктивний критерії права народу на повстання, зауважено на особливостях питання кримінальної відповідальності за спробу насильницької зміни чи повалення конституційного ладу в державі. Зроблено акцент на питанні співвідношення понять «повстання», «революція», «путч» та «громадянська непокор» в аспекті *jus resistendi*. Проаналізовано існуючу наукову доктрину з питання цього колективного права. Наведені цитати з релігійних джерел щодо закріплення *jus resistendi* в Біблії та Корані. Здійснено дослідження в аспекті співвідношення права народу на повстання та доктрини войовничої демократії. Звернуто увагу на проблематиці

обмеження реалізації права народу на повстання в умовах особливих правових режимів: надзвичайного стану, воєнного стану та стану війни, та тих проблемах, які існують в реалізації цього права в країнах із недемократичним політичним режимом. Вказано, що з метою придушення повстання державний апарат в недемократичних країнах може запроваджувати такі обмеження як втручання в телефонну та іншу кореспонденцію, обмеження свободи слова, встановлення контролю за діяльністю засобів масової інформації тощо, що є посяганням на священне право народу на повстання.

УДК 342.5:351.86

DOI: 10.24144/2307-3322.2026.95.11

Шатіло В. А. Конституційні механізми імплементації міжнародного досвіду у сфері напівпровідників. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2025. Вип. 95. С. 96-102.

Статтю присвячено дослідженню конституційних механізмів імплементації міжнародного досвіду правового регулювання напівпровідникової галузі в умовах глобальних технологічних та геополітичних викликів. Констатовано, що світова напівпровідникова індустрія перебуває на етапі фундаментальних змін, зумовлених переходом до 2-м технологій, розвитком архітектур chiplets та 3D IC, впровадженням високошвидкісної пам'яті HBM і комерціалізацією широкозонних матеріалів SiC та GaN. Акцентовано, що провідні економіки світу ухвалили масштабні програми підтримки галузі загальним обсягом понад 500 мільярдів доларів, зокрема CHIPS Act у США та European Chips Act у ЄС, що створює для України унікальне вікно можливостей для інтеграції у глобальну напівпровідникову екосистему. При цьому наголошено, що чинне законодавство України не містить комплексного конституційно-правового механізму для залучення стратегічних інвестицій у високотехнологічне виробництво. Разом з тим розкрито роль конституційних принципів економічної безпеки, права власності та

розподілу повноважень між органами державної влади як фундаменту для формування спеціального правового режиму. Визначено, що оптимальною правовою моделлю з даного питання для України є ухвалення окремого закону «Про спеціальний правовий режим для виробників напівпровідників» (Chips Act UA). З'ясовано, що такий закон має передбачати нульову ставку податку на прибуток на десять років, звільнення від оподаткування при імпорті літографічного обладнання, гарантовані тарифи на електроенергію, спрощені дозвільні процедури, можливість застосування іноземного права до інвестиційних контрактів та механізм страхування воєнних ризиків за участі міжнародних партнерів. Доведено необхідність створення спеціалізованої агентської структури за польським зразком та укладення міжурядових угод зі США та країнами ЄС. Обґрунтовано висновок, що імплементація запропонованих конституційних механізмів дозволить забезпечити технологічний суверенітет України в повоєнний період.

УДК 340.12+340.5+342.41

DOI: 10.30970/jcl.2.2026.1

Савчин М. Правничі цінності та Realpolitik: між темним і юридичним конституціоналізмом. Український часопис конституційного права. 2026. № 2. С. 3-18.

Згортання демократичних свобод проявляється в обґрунтуванні концепцій на кшталт неліберальної демократії чи темного конституціоналізму, будучи проявами популістичного напрямку конституціоналізму, який апелює до прямих форм демократії, минаючи вимоги належної правової процедури та демократичного дискурсу про передбачувані наслідки. Корінь проблеми полягає у дискусії між прибічниками поглядів, згідно з якими більшість визначає поступ суспільства (популізм) та обмеження таких дій засадничими цінностями, носіями яких є індивіди, наділені чеснотами (верховенство права). У практичній площині дія консерватизму досліджена на прикладі порівняльного аналізу організації держави Сполучених Штатів Америки та

Ісламської республіки Іран. Кореляцію популізму зі скочуванням до авторитаризму прослідковано на прикладі Угорщини та Росії, а також використання арбітражу президентами Франції та України. Популізм атакує сутність ліберальної конституційної демократії, сприяючи становленню та укріпленню авторитаризму. Створення формальних структур, правил чи процедур без ціннісного наповнення є антитезою конституціоналізму. Деградація державних інститутів часто зумовлена дефіцитом чеснот державних і політичних діячів. З точки зору діалогу між конституційними цінностями у рамках дискурсу ліберальної та соціальної демократії має значення обороздатна демократія, яка ґрунтується на чеснотах державних і політичних діячів. Запобігання зловживанню засобами конституційної демократії шляхом атаки на правничі цінності гідності, свободи, рівності і верховенства права передбачає певний набір чеснот, які сприяють ухваленню справедливих рішень на засадах належної правової процедури. Викривлення інструментів конституційної демократії проти їх призначення, коли атакується ідентичність окремих індивідів чи груп, закладає засади корпоративізму, що має наслідком корупцію та деградацію соціальних і державних інститутів.

УДК 342.7:004

DOI: 10.5281/zenodo.20441740

Захарчин Н. Г., Пугач Д. О., Плугатар Т. А. Електронна демократія та конституційні гарантії участі громадян в умовах європейської інтеграції України. Український політико-правовий дискурс. 2026. № 23. С. 1-18.

У статті досліджено електронну демократію як інституційно та технологічно опосередковану форму реалізації народного суверенітету в умовах цифровізації. Розкрито її сутність, структурні характеристики та місце у системі публічного управління, а також проаналізовано взаємозв'язок електронних і традиційних форм безпосереднього народовладдя. Окрему увагу приділено ролі електронної демократії

у трансформації механізмів взаємодії між державою та громадянським суспільством і забезпеченні ефективної участі громадян у процесах прийняття публічних рішень. У результаті дослідження встановлено, що електронна демократія виступає важливим інструментом трансформації взаємодії між державою та громадянським суспільством, сприяючи підвищенню відкритості, підзвітності та інклюзивності публічної влади. Визначено, що в Україні сформовано базову систему її інституційного забезпечення, однак її ефективність обмежується фрагментарністю цифрових рішень і формальним характером окремих механізмів участі. Обґрунтовано необхідність переходу до інтегрованої моделі електронної демократії та імплементації європейських стандартів. Запропоновано авторську концепцію конституційно-орієнтованого розвитку електронної демократії та алгоритм її впровадження, спрямовані на забезпечення реального впливу громадян на процес прийняття публічних рішень.

УДК 342

DOI 10.32782/chern.v2.2026.5

Іванцова З. А. Пропорційність як критерій нормативного визнання цифрових прав. *Juris Europensis Scientia*. 2026. Вип. 2. С. 26-30.

У статті досліджується роль принципу пропорційності як ключового критерію нормативного визнання цифрових прав у системі конституційного права України. Обґрунтовується, що в умовах цифрової трансформації традиційні конституційні права все ширше застосовуються до цифрового середовища, що активізує дискусію про необхідність окремого визнання «цифрових прав» на конституційному рівні. Разом з тим постійне розширення каталогу нових прав загрожує явищем «інфляції прав», коли формальне закріплення нових прав не супроводжується їх реальним ефективним захистом і може призводити до розмивання змісту конституційних гарантій. Принцип пропорційності розглядається як універсальний інструмент не лише для оцінки допустимості

обмежень прав, а й для оцінки самих актів правотворчості, у тому числі конституційних змін. Послідовно застосовується триступеневий тест (легітимна мета, придатність засобу, необхідність і пропорційність у вузькому сенсі) до запропонованих цифрових прав, таких як право на цифрове забуття, цифрову приватність, доступ до мережі Інтернет, право на цифрову самовизначеність тощо. Продемонстровано, що багато з цих інституцій можна адекватно захистити через інтерпретацію існуючих конституційних норм, а конституціоналізація їх виправдана лише в разі, коли вже визнані права не забезпечують належного рівня захисту, що слід емпірично довести. Окрему увагу приділено критичному підходу доктрини, яка вказує на відсутність істотно нової правової якості цифрових прав, їх похідний характер відносно традиційних прав людини та принцип технологічної нейтральності, що дозволяє вже існуючим правам охоплювати цифровий вимір без їх дублювання. Наголошується, що у цьому контексті принцип пропорційності виступає своєрідним «фільтром», який запобігає надмірному і необґрунтованому зростанню категорій прав і зберігає цілісність і стабільність конституційного правового статусу особи. В умовах воєнного стану і загострення кібер– та інформаційних загроз пропорційність виступає важливим інструментом балансування національної безпеки та фундаментальних свобод. Висновок полягає в тому, що окреме конституційне визнання цифрових прав є виправданим лише за умови проходження строгого тесту на пропорційність і коли вже наявний інструментарій традиційних прав не забезпечує достатнього рівня захисту в цифровому середовищі.

УДК 342.9:351

DOI: 10.51989/NUL.2026.2.2

Маслова А. Б. Відповідальний людиноцентризм як доктринальна модель балансу свободи та обов'язку. *Нове українське право*. 2026. № 2. С. 20-27.

У статті здійснено доктринальне обґрунтування концепції відповідального

людиноцентризму як еволюційного етапу розвитку людиноцентристської парадигми адміністративного права. Проаналізовано генезу людиноцентризму в контексті трансформації державоцентричної моделі публічного управління та виявлено методологічну неповноту класичного розуміння людиноцентризму, зосередженого переважно на пріоритеті прав і свобод особи. З'ясовано, що конституційна модель правового статусу особи має двоаспектний характер: поряд із системою прав закріплено систему публічно-правових обов'язків, що є нормативною передумовою реалізації свободи. Проаналізовано положення Конституції України та Закону України «Про адміністративну процедуру» у частині закріплення принципів добросовісності, пропорційності та недопустимості зловживання правом. Доведено, що зазначені норми формують нормативне підґрунтя для інтеграції свободи та відповідальності у публічно-правових відносинах. Вперше сформульовано визначення «відповідального людиноцентризму» як доктринальної моделі балансу свободи та обов'язку, у межах якої права і свободи особи функціонують у системній єдності з її обов'язками та відповідальністю за реалізацію публічного інтересу. Подано структурну модель відповідального людиноцентризму та окреслено механізми її функціонування у сучасному публічному адмініструванні. Запропонована модель дозволяє подолати асиметрію свободи та обов'язку, інтегрувавши їх у єдину конструкцію адміністративно-правового статусу особи та забезпечивши баланс між приватним і публічним інтересами у сфері публічного адміністрування.

УДК 342.4(477)

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2026.2-2.2>

Вавринчук М. П., Тарасевич Т. Ю., Логінова С. М. Конституція Української Народної Республіки 1918 року: права людини і громадянина УНР. Стандарти європейського зразка. Європейські перспективи. 2026. № 2. Ч. 2. С. 14-18.

У статті викладено результати аналізу положень Конституції УНР 1918 року в частині закріплення прав людини і громадянина УНР. Встановлено, що Конституція УНР закріпила суверенітет України та широкий спектр громадянських, політичних і соціально-економічних прав людини, що відповідало моделі прозахідної демократичної держави. Зроблено висновок, що Конституція УНР 1918 року посіла визначне місце в українському конституціоналізмі та відіграла важливу роль у захисті прав і свобод людини в історії України, ставши підґрунтям для прийняття Конституції 1996 року.

УДК 328.188(477):342.51

DOI: 10.31732/2708-339X-2026-20-A2

Корнієнко О. О. Політична опозиція в Україні: правовий статус та інституційні виклики в контексті європейської інтеграції. *Legal Bulletin*. 2026. №. 2(20). С. 18–23.

У статті проведено комплексний науковий аналіз інституту політичної опозиції в Україні в контексті забезпечення принципу політичного плюралізму та демократичного розвитку держави. Актуальність дослідження зумовлена наявною правовою прогалиною в українському законодавстві: попри конституційне закріплення ідеологічної багатоманітності, термін «політична опозиція» позбавлений прямої дефініції та системної нормативної регламентації. Це створює ризики формалізації опозиційної діяльності та обмеження її контрольних функцій. Автором досліджено наукові підходи до трактування сутності опозиції як легальної форми протидії офіційному політичному курсу, що ґрунтується на засадах альтернативності та конструктивної критики. У статті здійснено ретроспективний огляд законодавчих ініціатив, починаючи з 2005 року, що пропонували різні моделі інституціоналізації опозиції. У роботі детально розглянуто еволюцію підходів до визначення статусу парламентської меншості: від спроб прийняття окремого профільного закону до намагань інтегрувати відповідні норми безпосередньо в Регламент Верховної Ради України. Особливу увагу приділено аналізу

причин, через які жодна з вказаних ініціатив не набула чинності, серед яких виділено відсутність політичної волі владних еліт та брак консенсусу щодо обсягу прав опозиційних сил. Досліджено специфіку функціонування опозиції в умовах воєнного стану та сучасні виклики для демократичного дискурсу. Висвітлено сучасний стан проблеми крізь призму виконання рекомендацій Місії Європейського парламенту (Дорожньої карти Пета Кокса), що є критично важливим для євроінтеграційного поступу України. Доведено, що ефективна політична опозиція є не лише інструментом критики, а й фундаментальним механізмом стримувань і противаг, який гарантує альтернативність політичного курсу та прозорість діяльності суб'єктів владних повноважень. Резюмується, що створення дієвих правових гарантій, зокрема права на участь у керівництві парламентськими комітетами та легітимізацію опозиційного уряду, є запорукою стійкості демократичних інститутів, посилення парламентського контролю та запобігання монополізації влади в Україні.

УДК 342.7:004:351

DOI: 10.32631/fp.2026.3.11

Федоренко Т. В. Державна інформаційна політика у сфері забезпечення та захисту інформаційних прав людини в умовах цифрової трансформації. Форум права. 2026. Т. 87. № 3. С. 106–118.

Цифрова трансформація суспільних відносин істотно змінює зміст, форми та механізми реалізації інформаційних прав людини, водночас формує нові завдання для держави у сфері регулювання інформаційної політики. Масове використання цифрових платформ, інформаційно-комунікаційних технологій, автоматизованих систем обробки даних та технологій штучного інтелекту розширює можливості доступу до інформації та участі громадян у суспільно-політичному житті, однак одночасно створює ризики неправомірного втручання у приватне життя, незаконного використання персональних даних, поширення дезінформації, маніпулятивного інформаційного впливу та обмеження доступу

до суспільно значущої інформації. За таких умов актуалізується проблема формування ефективної моделі державного регулювання інформаційної політики, здатної забезпечити баланс між захистом інформаційного простору держави, забезпеченням національної та інформаційної безпеки і гарантуванням фундаментальних прав і свобод людини. Встановлено, що цифрова трансформація зумовлює розширення змісту інформаційних прав людини та одночасно ускладнює механізми їх правового забезпечення. Обґрунтовано, що державна інформаційна політика по-винна формуватися на основі людиноцентричного підходу, за якого забезпечення інформаційної безпеки держави не протиставляється захисту прав людини. Визначено основні проблеми правового регулювання, пов'язані із захистом персональних даних і приватності, забезпеченням доступу до інформації, протидією дезінформації та інформаційним маніпуляціям, регулюванням цифрових платформ і використанням алгоритмічних технологій. Особливу увагу приділено необхідності забезпечення пропорційності державного втручання в інформаційну сферу та адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правових засад державної інформаційної політики щодо забезпечення та захисту інформаційних прав людини. Запропоновано розглядати забезпечення інформаційних прав людини як один із фундаментальних принципів сучасної державної інформаційної політики. Визначено необхідність удосконалення законодавства у сфері захисту персональних даних, доступу до публічної інформації, регулювання цифрових платформ і застосування штучного інтелекту, а також розвитку ефективних механізмів судового й позасудового захисту інформаційних прав.

УДК 342.56:342.3

DOI: 10.37566/2707-6849-2026-1(54)-1

Бабкова Т., Тесленко І. Залежна незалежність судової системи: практичні

детермінанти та шляхи подолання. Слово Національної школи суддів України. 2026. № 1(54). С. 6-16.

Стаття присвячена пошуку дієвих механізмів забезпечення незалежності судової системи. Проаналізовано дієвість запроваджених механізмів забезпечення незалежності судової влади та деякі вразливі аспекти цього механізму, зокрема в частині розподілу навантаження на суддів на всій території України, наявності прихованих форм впливу на суддю з використанням процедури подання дисциплінарних скарг, заяв до правоохоронних органів, розміщення негативної інформації про суддів з використанням медіа.

УДК 342.7

DOI 10.32844/2618-1258.2026.1.2

Бурлак О. В. Конституційні виклики цифрової епохи: права людини та штучний інтелект. Науковий вісник публічного та приватного права. 2026. Вип. 1. С. 10-15.

Метою статті є комплексне дослідження правового регулювання цифрових технологій та алгоритмічних систем у контексті сучасних конституційних викликів, з'ясування їх теоретико-правової природи, особливостей взаємодії з фундаментальними правами і свободами людини, а також визначення ролі правових механізмів у забезпеченні прозорості, підзвітності та безпечного функціонування цифрового середовища в умовах глобалізації та стрімкого розвитку штучного інтелекту. Методологічну основу дослідження становить системний аналіз наукової літератури, міжнародних стандартів у сфері цифрового права, чинного національного законодавства та практики його застосування. У роботі використано порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний та функціональний методи, що дозволило дослідити різні моделі правового регулювання алгоритмічних систем, визначити їхні переваги та недоліки, а також окреслити тенденції розвитку правового забезпечення у сфері

цифрових технологій. У ході дослідження встановлено, що правове регулювання алгоритмічних систем перебуває на етапі активного формування та характеризується поєднанням традиційних правових підходів із новітніми концепціями ризик-орієнтованого та принципово орієнтованого регулювання. Доведено, що ключовими елементами ефективної моделі є забезпечення прозорості алгоритмів, впровадження механізмів незалежного аудиту, належний контроль за обігом даних та гарантування дотримання конституційних прав людини, зокрема права на приватність, недискримінацію та справедливий розгляд справи. Встановлено, що міжнародні стандарти та етичні принципи відіграють визначальну роль у гармонізації національного законодавства та формуванні єдиного підходу до регулювання цифрових технологій. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі правових аспектів функціонування алгоритмічних систем з урахуванням сучасних технологічних трансформацій. У роботі уточнено зміст поняття алгоритмічної прозорості, обґрунтовано доцільність поєднання функціональної відкритості з інституційними механізмами контролю, а також розкрито особливості застосування принципу пропорційності у сфері регулювання цифрових технологій. Запропоновано підхід до формування адаптивної правової моделі, яка забезпечує баланс між інноваційним розвитком та ефективним захистом прав людини. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення національного законодавства у сфері цифрових технологій, розроблення ефективних механізмів правового контролю за алгоритмічними системами, а також підвищення рівня правової та цифрової грамотності населення. Запропоновані висновки можуть бути застосовані у правотворчій діяльності, судовій практиці та освітньому процесі, що сприятиме формуванню ефективної та збалансованої системи правового регулювання в умовах цифрової трансформації суспільства.

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 7 (146) 2026

(1 липня – 31 липня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 22.07.2026.
Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 4,74.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.